יהודה שטינברג.

בימים ההם

(ספורו של זקן).

הוצאת „מוריה".

המחיר 30 ק'.

תרס"ז.

בדפוסו של יוסף פישער, קראקא (גראָדגאַסע 62).

בימים ההם.

DRUCK VON JOSEF FISCHER IN KRAKAU.

יהודה שטיינברג.

בַּיָּמִים הָהֵם

(ספורו של זקן).

הוצאת „מוריה".

המחיר 30 קאפ'. בלא משלח.

קראקא, תרס"ו.

בדפוס של יוסף פישער (גראָדגאַססע 62).

א.

כשהִגיע התור לשמואל שַׁמָש להכניס את בנו לעבודת הצבא — יצא הוא־גופו לשוק, קנה מעיל־שְׂרָד, אמתַחת ושאר כלי־תשמיש לצרכי החיָל, ולא שכח גם את העיקר: הטף וקנה „מָנופול׳קא״ — וחזר לביתו. ושם, במעמד השכנים, שגם אני זכיתי להִמָנות בתוכם, שתה „לחיים״ וּמזג כוס שניה בשביל זוגתו רבקה:

— שתי, מהותנת! — הוא מבדח ואומר.

בעוֹנָה אחרת לא היתה רבקה מוחלת לו עלבון זה; וגם עכשיו זוקפת היא עליו את חוטמה; „הרבה פעמים ראיתני שותה משקה?!״ רוצה היא לזרוק לו שאלה בפניו, אלא שעכשיו, בשעת פרידת בנה, אין לבה פנוי לקטטות, ויצאה בסירוב.

— אשה! — גער בה שמואל בנזיפה – אומרים לך: שתי! סַרבנית!

אבל אין רבקה יְרֵאה כלל מפני גערותיו: בעצם, הרי הוא „בעל־נוח; ומה שהוא גוער, אינו אלא מפני שכך הורגל מן הימים, שהיה עובד בצבא: לגעור בקטנים ממנו ולקבל נזיפה מ„גַערָנִים״ גדולים ממנו.

— כך דרכם של כל הגערנים כולם — מטעימה לפעמים רבקה לשכנותיה — מפיגים הם מרירותם בגערתם, ואחר־כך — עֲלה ורכב עליהם!

והיא מסרבת. ראה שמואל, שהיא עומדת בסרבונה — התחיל מרַכֵּך את קולו:

— מה אַת דואגת כל־כך? אשה! הוא אינו הולך, חס ושלום, לשְׁמַד!

מכוון ששמעה רבקה „שמד", היא מתחילה דומעת. שלא בכונה נגע באחד מפצעיה: מרננים בעיר, שמשפחתה פגומה.

— מאחר שאת בוכיה — מוציא שמואל הזקן את כל כעסו מנרתיקו — הרי לא לבד שאת סרבנית, אלא פשוט, פתיה! שערות ארוכות ודעה קצרה. הומיה, בוכיה, ואינה יודעת על שום מה!

פונה הוא אלינו ומתחיל מציע טענותיו:

— הראיתם בַּבְיָנִית זו?! חמש פעמים בחייה הרעישה עלי עולמות בהריון וחבלי לידה; ובכל פעם ילדה נאד נפוח: נקבות ילדה; מפעם ששית ואילך זכתה והתחילה יולדת בנים כמִשמָעם. שלשה זכרים ילדה לי לעת זקנה. עכשיו היא מחויבת לברך שהחיינו, שזכתה וטפחה הָיל לצבא — ולבסוף היא בוכה! לפי שעה הרי בנך הולך מעצמו לעבוד בצבא, ואני בימי — הי־הי! חטפוני כשהייתי פִּרְחָח!

הזקן גמר את חשבונו עם ה„מנופוליקא", נפטר מזוגתו הבַּבְיָנִית ושכניו הטובים, ועלה עם בנו על העגלה, שהמתינה להם בחוץ להוליכם לעיר המחוז ה., מקום שעמדו שם התִּיָלוֹת למנין.

זכות יתֵרה עלתה בחלקי, שנוסע הייתי גם אני באותה העגלה ולאותה העיר, וזכיתי לשמוע ספור חיי שמואל הזקן מתחלתו ועד סופו.

הימים ימי גשמים; הדרך רפושה והסוסים התנהלו בכבדות; העגלון „עשה מעמדות" תכופים ורמז לנו כל פעם על כל ספק־הר, שנטריח את עצמנו לרדת וללכת רגלי אחר העגלה. הטַחַב התחיל חודר אל הגוף, ובשָׂרנו נעשה חדודים חדודים. פג החֹם, שהצטַיַּדְנו בו מביתנו; פגה גם בדיחות־דעתו של הזקן הבַּדִיח והוא התחיל מביט בבְנו, היושב כנגדו, הבטות תכופות מלמטה למעלה, כמצליף. „הבעל־החכם", שבביתו רוצה היה להשפיע מחכמתו על אשתו, לברך עמה „שהחיינו" על הַסְפָּקַת חָיִל לצבא — לא עמד בנסיונו: הוא התחיל מיצר למַפְרֵעַ בצער געגועים. קשה עליו פרידתו מבנו, פרידה זו, שתָּחֻיל עליו מחר. הוא ישב כפוף ושתק, נראה, שהפקיר את ראשו ואת לבו להמון הרעיונות וההרהורים, הנדחקים ועולים שם בעל כרחו.

אני נטלתי לעצמי מקום כנגדו, כדי שאהיה לו בר־שיחה.

— עודך זוכר את כל מה שעבר עליך מאז? — מתחכם אני לפתוח לו פה.

נראה שהיה שמח על שאלתי. צריך היה אותו זקן ברגע קשה זה לְהַרצות לפני מי שהוא את הרהורי לבבו, לחזור במחשבה על כל אותן האכסניות, שעבר עליהן בימיו, עד שיגיע לאותו פרק, שאליו הוא מכנים עכשיו את בנו.

הוא הוציא מתוך כיסו את מקטרתו הקצרה, שהיתה אצלו חטיבה יתרה: במתנה באה לו מאת אופיצרו ומשמשת היא אצלו, לפי דבריו, מאז ועד עתה; מִלְאָהּ טַבָּק, הדליק עליה גפרור והתכסה בעשן.

ב.

— שואל אתה אותי, אם זוכר אני את הכל? — התחיל מדבר אלי מתוך העשן — הרי עלי הכל כאילו קרה אתמול. איני יודע בדיוק כמה שנים מָלאו לי אז. זוכר אני רק זה, ששלמֹה, אחי הגדול ממני, נעשה לבר־מצוה באותה עונה. בינו ובין שלמה היה עוד אח — דָוידיל קראו לו — שקדם ומת. הרי שהייתי אז כבן אחת עשרה. התחילו האמות דואגות ואומרות: הַטפן עתיד לבוא בעיר; ויש שאמרו: כבר בא. בהדר ספרו נערים, שהחטפן הוא מין בריה, שחוטף ילדים ועושה אותם חַיָלים ומוסרם למלכות במקום גדולים מישראל, שאינם רוצים ואינם יכולים להיות חַיָלים. ומחולקים היו הנערים בדעותיהם: יש מי שאמר, שהחטפן הוא שֵׁד, מאותם שנבראו בערב שבת בין השמשות; יש אומרים, שהחטפן הוא פשוט עכו"ם, ויש אומרים שהוא משומד; ועוד יש אומרים, שהוא אינו אלא יהודי רשע, ולא עוד אלא שהוא בן־תורה, לבוש קפוטה ארוכה, אבנט רחב ו„טלית קטן" על חזהו, ולפיכך אין קללת צדיקים שולטת בו. ומספרים היו, שהוא מחלק אגוזים וּכְעָכים לילדי ישראל, וכיון שאתה נהנה ממנו, מיד אינך יכול לזוז ממקומך, עד שהוא מניח עליך את כַּפּוֹ ו„חוטפך".

מתוך שיחה אחת שבין אַבא ואמא הרגשתי, שאין לי לפחוד כל־כך מפני החטפן. זה היה במוצאי־שבת־קדש, שֶׁחָל בתוך „שלֹשים"

לפטירת דויד׳ל אחי הגדול, ממני בשנה ומַשֶּׁהו. אמא לא קבלה עליו תנחומים. הוא היה אצלה „פרי־חמד״. שלשה אחים היו לי. הבכור — שמחה, עליו השלום — כבר היה אז „נשוי״, שו״ב [1]) צעיר בעיר ומוסמך להוראה. גדול ממנו בתורה היה שלמה עליו השלום, אף־על־פי שהיה עדיין קטן. שניהם הם כבר בעולם האמת. אבל דויד׳ל זה, אלמלא שמת, היה עולה על כולם. כך דרכו של מלאך־המות: בורר לו את המובחר. אני הייתי... למה זה אכחד? — סובין! נשמתי לא היתה מסוגלת כל־כך לתורה. ואמא היתה מטיחה דברים כלַפי מעלה ובוכה תדיר. מומחות הן כולן לבכיה. בדקתי ומצאתי: דגים נבראו מן הרקק, ונשים — מן הדמעות; ואבא היה גוער בה, אבל היא לא קבלה נזיפה. על דויד׳ל שלה היא מרעישה עולמות: „מי נתן למלאך־המות שליטה עליו״?

ובאותו מוצאי־שבת־קדש, אחר שכִּבָּה אבא את האבוקה בתוך שיורי כוס הבדלה, פנה כלפי אמא ואמר:

— הרי אדם, ילוד־אשה, שוטה כל ימיו! חוטא לפני הקדוש ברוך הוא ואינו יודע לברך על הרעה, שיש בה ממקור חסדיו, ברוך־הוא!

לא הבינה אמא מה הוא סח וזקפה עליו את פניה דרך שאלה.

— החטפן בא לעיר — מודיע אבא.

— החטפן?! — מזדעזעת אמא.

— אבל אינו חוטף אלא מ„רביעוניים״ ואילך.

„רביעוניים״, „חמשוניים״ וכך להלן — היו נקראים בתי־אבות, שיש בהם ארבעה בנים, חמשה, וכך להלן.

— ביתנו הוא עכשיו שלישוני! שומעת אַת, אשה? שלשה בנים נשארו לנו! ביתנו פטור מחובת הצבא. עכשיו רואה אַת, אשה, חסדיו של המקום ברוך־הוא? יש לך עוד טענות כנגדו?!

כך היה באמת המנהג בימים ההם: מחויבת היתה כל קְהִלה עברית לתת למלכות סכום קצוב של חילים. את הסכום הזה היו גובים מן המשפחות. כל משפחה הטילה את מִכסָהּ על בתי האבות שבתוכה, אלא שלא כל בית־אב מחויב היה לתת חָיָל. בתי האבות, המרובים

[1]) ראשי תיבות: שוחט ובורק.

בבנים, פטרו את מעוטי־הבנים. החמשוניים, למשל, פוטרים את הרביעוניים, הרביעוניים את השלישוניים, וכך להלן.

אמא הביטה עלינו כנשרף המביט על האודים המוצלים, ודמעות השָׂאיות זלגו עיניה. אבל אלה היו הדמעות האחרונות על קברו של דויד'ל. אבא לא גער על דמעות אלו. הרגשנו כלנו, שדויד'ל היה צדיק תמים: הוא מת, כדי שיִפדה את אחיו מיד החטפן. לי נדמה אז, שנשמתו של דויד'ל מרחפת בחללו של החדר, שומע את הכל, יודע, שאנו שמחים במיתתו — ונכלמתי.

למחר הלכתי אל החדר מתוך זחיחות־דעת, מתפאר הייתי על חברי, שאני שלישוני. רביעוניים התקנאו בי; חמשוניים התקנאו ברביעוניים; כלנו היינו מתקנאים בשְׁניוניים ובנים־יחידים. נערים קטנים, פרחחים, שלא ידעו עדיין את עולמם, כבר באו לידי הכרה, שאחים בני אב אחד יכולים להיות מכשול ופגע זה לזה.

דבר זה היה בראשית הקיץ. נגזר עלינו מאת המלמדים, שנשב כלואים בחדר ולא נשהה ברחוב יותר מדי בשעת סכנה זו. אבל זו היתה גזרה, שאין ילדים יכולים לעמוד בה בימי הקיץ היפים.

בינתים בא החטפן לעיר ונתן עינו בחתן הגביר ר' יוסיל, עליו השלום. שמו של אותו החתן הצעיר — אברהמ'יל הורביץ, זה היה אברך משי, מרגלית טובה, שברח מפולין ובא לעירנו וישב ולמד תורה בקלויז. הרבה שִׁלם בעדו הגביר ר' יוסיל, עליו השלום, עד שעלתה לו לקחת אותו החתן לבתו.

בא אותו החטפן מעיר פלונית שבפולין לקחת את אברהמ'יל על חשבון משפחת הורביץ שבעירו. מכיון שהניח ידו על אברהמ'יל, נזדעזעה העיר כולה, והרב בכבודו ובעצמו שלח לקרוא לחטפן, והבטיח לתת לו „בטוב" „חטוף" אחר על מקומו של אברהמ'יל. התחילו מחפשים אחר בית־אב, ששם משפחתו הורביץ, ומצאו את אבא. עד אז לא ידעתי, שיש לאבא „שם משפחה". הדבר נשאר לפי שעה סוד כמוס אצלם! אבל אין לך שום סוד, שעומד בפני פקחותה של אֵם. היא הריחה בדבר, לקחה אותי — איני יודע מפני מה בחרה רק בי — ונפלה עמי על ביתו של הרב, ושפכה עליו קיתון של רותחין:

— וכי כך הוא היושר, רבי? כלום בשביל כך ילדתי וטפחתי, שאתן את בני כפרת איזה אברהמ׳יל?!

נאנח הרב, מביט לקרקע ומטעים לה, שאברהמ׳יל זה אינו איזה אברהמ׳יל סתם, אלא תכשיט הוא, למדן מופלג, נדיב־לב, עתיד להיות גדול בישראל; ואין מן היושר להפקיר תכשיט זה, בשעה שאדם אחד יכול למלא מקומו; ומוסיף הוא על זה עוד טענה: אברהמ׳יל הוא כבר בעל לאשה ואב לילד מוטל בעריסה. „והיכן היושר?" — הוא מקשה עליה, והיא טוענת, שאין ידוע עדין, אם בניה לא יהיו תכשיטים לכשיגדלו, ושוב היא טוענת, שגם היא מפרישה חלה, מדליקה נרות לשבת וזהירה במצוות כאמו של אברהמ׳יל, ושוב טענות, ושוב בכיה בלי טענות — עד שנתרכך הרב, לא עמד בפני אשה.

היא לקחה אותי ואת שלמה אחי, החביאתנו בַּעֲלִיַּת הבית, וצותה עלינו שלא נצא החוצה.

הזקן הפסיק באנחה קלה, אחר־כך הוסיף ואמר:

— הרבה הייתי אָשֵׁם בעצמי: נער שובב הייתי; עברתי על דברי אמי. בסִמְטָא, שהורי גרו בה, בשכונתנו, דר היה מַזְגָן אחד — ובֶנְדִיט שמו. יינות משובחים היו במַרְתְּפוֹ; לפיכך היו סרים לביתו שרים ופקידים. הוא היה קצת חשוב אצלם. די לך לדעת, שאף על פי שהיה יושב בסמטא, לא היו הַיְהִירִים הללו נמנעים מלסור לביתו.

ובת יחידה היתה לו לבנדיט; אומרים עליה, שהיתה יפיפיה ומלומדת. אנכי לא ידעתיה, בְּימי ספרו רק בגנותה. ודאי שאביה אָהַב אותה, כלום יש לך אב, שאינו אוהב את בניו? וכל שכן בת כזו, שהכל היו מחבבים אותה. ובאחד הימים — אני איני זוכר את הדבר, אבל כך מְסַפְּרִים — קמה וברחה מבית אביה וְהֵמִירָה את דתה, לא עלינו. ולאחר הרבה שנים, כשמת אביה, שבה אל עירנו לקחת ירושה. זה היה באותו יום, שהיינו נחבאים בעלית הבית. מהפכה נהיתה בעיר: מכל הרחובות רצו לסִמְטָתֵנוּ להסתַּכֵּל במוּמֶרֶת, שבאה לרשת נחלה יהודית. השאון הגיע גם אל מקום מחבואנו. תאוה שובבה באה בלבי לצאת ולהביט בה, לְקַלְּלָהּ, לרוק בפניה הייתי רוצה, שכחתי את הסכנה המרחפת עלי, נדמה לי, שאני, העברי הקטן, אַחֲרָאִי בעד שובבה זו,

לא משלתי ברוחי ויצאתי; וכשהייתי כבר ברחוב נפל עלי פחד החטפן. כל זר שפגע בי — נדמה לי, שהוא הוא החטפן, צִמְצַמְתִּי גופי, נָטִיתִי לִצְדָדִים ולא ידעתי הֵיכָן אתחבא.

פגע בי אדם אחד. זקנו המגודל ופאותיו המסולסלות העידו בו לפָנַי, שאיש ישר הוא. התחלתי מביט אליו בתחנונים.

— מה לך, נער? — שואלני זה בקול רך.

התחלתי בוכה: „ירא אני מפני החטפן!"

— בן מי אתה?

אמרתי לו.

— בוא עמי ואחביאך, ילד, אל תירא. הלא דודך אני. או שמא אינך מכיר בי?

החזיק בידי והלכתי אהריו. רואה אני את בני הרחוב והנה הם מביטים אחרי נרעשים... שכנות אמא פוגעות בנו, סופקות כַּפַּיִם ומרימות קול בכי.

— מה הן בוכות? — תָּמֵהַּ אני.

כופף אלי אותו האיש את קומתו:

— רוצה אתה בממתקים? יש לדודך הרבה מהם! או שֶׁמָּא כואבות רגליך, בוא ויקחך הדוד על זרועותיו!

מכיון ששמעתי ממתקים הרגשתי שזהו החטפן ובקשתי לברוח; אבל הדוד כבר שם עלי את כפו. הרימותי קול צעקה. המקום היה קרוב לביתנו. גרי הַסִּמְטָא נקהלו עלינו: מי—ברעש, מי—במקלות, מי—בצוָחות. בין הצוחות הכרתי את קול אִמָּא וַתְּחִי רוחי. סגולה מיוחדת יש לקול אם על הבנים: אפילו הרב מונחת על צוארך — כשאתה שומע את קולה, אתה מתמלא תקוה וחזוק הלב.

היא הבקיעה לה דרך, התנפלה על החטפן כחיה רעה: הִכְּתָה, צבטה, שרטה, מרטה, נשכה — אבל הוא החזיק בי, ולא הרפה ממני. וכי מה כח אשה לְהַכָּאָה? כְּלֹא־כלום! נִצְטָרְפוּ אליה שכנותיה: אחת שתים, שלש, ועזרו לה להוציאני מידו. אבל מה הן שלש נשים כנגד גבר אַלָּם? שלש פעמים לא־כלום.

זה היה בשעת ארוחת צהרים. התחכְּמה עליו אחת השכנות, שלא היתה, אמנם, מחבבת כל־כך לא אותי ולא את אמי: תמיד היו ביניהן קטטות; ולפיכך אולי היתה יותר מוכשרת למצוא עצה בּרגע קשה זה, מפני שלבה לא היה נרעש כל־כך. היא נכנסה לביתה, ביד אחת לקחה מעל האש קדרה מלאה ריפות קלויות, שהוכנו בשביל הארוחה, ובידה השניה — קדרה מלאה רותחין. קרבה לה בחשאי אל החטפן, שפכה את הַקְּלָיוֹת הַקּוֹדחוֹת על היד שהחזיקה בי, ותוך כדי שפיכה עֵרתה עליהן את הרותחין. צריחה נוראה יצאה מגרונו של החטפן — ואני חפשי! — —

כלה הַטַּבַּק במקטרת, — ונסתלק רוח הדבור מעל הזקן. כך מִבעו של שמואל השמש: אין הוא יכול לספר אלא מתוך עשן מקטרתו, עד שלא יראה הוא את שומעיו, ושומעיו — אותו. באופן זה נקל לו יותר לראות את עצמו ילד בימי ילדותו ולשאוב משם זכרונות.

בינתים עמדו הסוסים מלכת והזכירו לנו שיש לפנינו הר ארוך זקוף ושהגיעה לנו השעה לטייל קצת ברפש. צריכים היינו לבטל רצוננו מפני רצון בעלי־החיים וירדנו.

ג.

הלכנו בצד העגלה רַגלים. הזקן התקין את מקטרתו, שוב נתכסה בעשן והזר אל ספורו.

— איני יודע מה נעשה בי באותו רגע. מי חטפני? להיכן הוליכוני? כמדומה שהייתי כל אותה העת שרוי בהתפעלות; וכשהקיצותי, מצאתי את עצמי בַּבָּר אצל היער, בין עדר כבשים. אצלי עמד אחי שלמה, שבקושי הכרתיו; מפני שהיה לבוש כגוי קטן; כתונת לבנה, משולשלת על מכנסים של בד ואבנט אדום על מתניו. מסתכל אני באחי, אחי — בי. ודאי, גם הוא לא הכירני אלא בדוחק, מפני שגם אני הייתי לבוש כך. אצלנו עומד נער וצוחק לנו בפנים מַסבירות, כמכניס אורח. זה היה רועה קטן, שכל ימות החורף היה משַמש בשכונת היהודים שבעיר להבעיר אש בבתים בימות השבת; ולפיכך היה מפטפט

קצת בלשון יהודית; ובימות הקיץ היה רועה עדרי כבשים של בני הכפר שמסביב לעיר.

אמא עמדה על גבנו. נשקה אותנו מתוך דמעות. השאירה לנו להם ומלה, וצוהה עלינו: „למען השם! אל תדברו יהודית, כדי שלא ירגישו בכם! פה תֵּחָבאו, עד שיצא החטפן מן העיר. שומעים אתם?“ נקל היה לה לצוות „אל תדברו יהודית!“ כלום ידענו לדבר בלשון אחרת?

הבנתי, שזהו מין מחבואה: מחבואה — תחת כפת השמים!... ברחתי מתוך הבתים, העליות והמרתפים להחבא בחוץ הרחב, בין השמים והארץ! ברחתי מתוך החושך המסתיר להחבא בתוך האור הגלוי. ובאמת, כלום את האור היה לי לירוא? את השמש והירח? את הכבשים שבעדר? אני ברחתי מפני בני אדם.

אמא נפרדה והשאירה אותנו על אפטרופסותו של הרועה הקטן. והרועה הקטן הוא נער טוב. שומר הוא אותנו באמונה. בכל פעם שראה איש זר קרב אל מקומנו, הקדים והכריז:

— נערים אלה אינם יהודים; בחיי ראשי — אינם יהודים כלל וכלל.

והאיש הזה, שקרב אל מקומנו לא היה החטפן, כמו שרִמינו מראש; זה היה טַבָּח שבא אל העדר לקנות את השיות לשחיטה.

שקעה עלינו השמש. קשה היתה עלי לינת לילה זו בפעם הראשונה תחת כפת הרקיע, מקום שאין מזוזה קבועה. הכנסתי את יד תחת בגדי השעטנז שעלי ומִשמַשתי בציציותי. נדמה לי שגם הן מתחבאות: רועדות היו בידי.

שמים השוכים השתרבבו עלינו מלמעלה. הכוכבים נצטרפו בעיני למיני אותיות ורמזים, שלא ידעתי פירושם; אבל הרגשתי בהם שאינם אלא לרעה. לחשים — וזמזומים — מַגיעים לאזני, ואיני יודע מהיכן באו... ניצוצות אני רואה. מתחלה אמרתי: אין אלו אלא כוכבים הנשקפים בנהר הקרוב; אבל אחר כך האמנתי, שאין כאן לא נהר ולא כוכבים: ברק הנהר אינו אלא חִיוך של ענק שכוב, ונצוצות אלו הם רמזי עֵינָיו. מביט אני אל העדר ונדמה לי, שלא כבשים עומדים שם, אלא מיני בריות. הולכים הם ומשתרבבים, הולכים ומתפתלים,

מתלכדים ומתפרדים... מאמין אני, שכל אלו הם ענקים, שנתקללו להֵרָאות ביום ככבשים ולשוב לקדמותם בלילה. ויודע אני, שמאחורֵי יש יער; וביער מה אינך מוצא? כלום יש לך רוח־הטומאה שאינה מצויה ביער?

— זְזְזְ! — שומע אני פתאם להשי זמזומים.

התחלתי בוכה.

מפני מה אתה לא ישן? — שואל אותי הרועה הקטן בלשון יהודית מסורסת.

— יָרֵא אני.

— מפני מה?

— מפני... מפני היער.

— הי! אתה לא יְרָא יותר — מנחם הרועה בלשונו המסורסת — יש כלבים טובים בעדר!

למזוזה אני צריך או לאיזה קמיע, סגולה מפני המזיקים, והֶדיוט זה מנחמני בכלבים נובחים.

הנער הוציא שריקה בין שפתיו, ויהי העדר למהְתָּה, כאילו נבקעה הארץ והוציאה מהנות כלבים מתוך הגיהנום. הם הרימו קול נביחה מחרישה אזנים. נדמה לי, שהם נלחמים ברוחות היער ומגרשים אותם ממקום זה.

נביחת הכלבים הֵפיגה במקצת את פַּחדי. נצלתי לפהות מאימת הדומיה הקשה, ששלטה שם. הנביחות הֶחיו את הלילה ודובבו עלי את הדומיה. כשאני לעצמי, רצויה היתה עלי הנביחה מפני שלא הייתי פחדן כל־כך מפני הכלבים. אדרבה, אני־גופי הייתי אדון לכלב אחד, שגדלתיו בביתי שלא בידיעת הורים; אבל כמה גדול היה צערו של שלמה אחי! הגע בעצמך: נער עברי, שירא מפני כלבים אימת מות, צריך לבקש לו „מגן" — בכלבים נובחים!

כך ישבנו ימים אחדים נחבאים תחת כפת הרקיע וטמונים בשעטנז. אבל סוף־סוף הגיעה השעה לאבותי להבין מה שלא יכלו להבין בשעה שרצה הרב לתת אותי חליפין במקום אברהמ'לי התכשיט:

נתפס אחי הבכור שמחה, עליו־השלום; אחי זה, מלבד שהיה שו"ב חביב על קהלתו ולמדן מופלג, — זכות יתרה היתה לו, שכבר היה בעל לאשה ואב לארבעה ילדים. ואז כנראה, הבינו אבותי, כמו שהבין הרב בזמנו, שאין מן היושר, שיִמָסר אחי לצבא, ואני השובב, חצי הדיוט המצחק בכלבים, אשאר בביתם.

אחרי ימים מועטים באה אמא ולקחה אותנו לביתה.

את השאר כבר עשו אחרים.

הזקן הפסיק את ספורו. הוא התיגע והתנשם מתוך הליכה כלפי ההר. כשהגיע לשִפּוּע של ההר, החזיר פנים כלפי השפוע וזקף את קומתו.

— סגולה בדוקה היא זו — מתקן הוא אותי בעצה טובה — אם קשתה עליך ההליכה למעלה, החזר פניך וסקור סקירה אחת למטה וישוב לך כחך.

ד.

העגלה נשארה מאחרינו ואנו היינו עומדים וממתינים, עד שתגיע אלינו. בינתים הבטתי אל תוך העמק, והוא כלו ים של רפש וטיט. העגלות הבאות מאחרינו טובעות בים זה ונדמה לי מרחוק, שהן עומדות על מקום אחד. השמש השוקעת מְבַזְבֶּזֶת עליהן כמה ניצוצות שבורים, שמאירים על טביעתן ונותנים בָּרק יפה לְשֶׁטַּח הבִּצָה כנגד השמים. אבל לי, העומד על חֻדו של ההר, שולחת השמש ניצוצות, מבטיחים עוד שעה ארוכה של יום.

הזקן שאף רוח והוסיף לספר למקוטעים:

— לבית המשמר הביאו אותי. לא הייתי שם יחידי: ילדים נערים רכים הובאו שמה. קצתם בכו, קצתם הביטו זה אל זה תמהים. ספרו לנו, שמחר יוציאו אותנו ויוליכונו למקום שיוליכונו.

ושוב ספרו לנו, שהרב רצה להכנס אלינו, אלא שלא נתּנה לו רשות.

איש תם וישר היה אותו הרב, עליו השלום. איש תם כשהוא אנוס לרמות, לא יעמד בפניו שום ערום ואכזר נוכל. מה עשה? לבש גויית, יצא לרחוב והלך מתנועע, פוסח על רגליו, כשכור. פגעו בו שומרי הליל, עכבוהו ושאלוהו: „מה מעשיך?"

ענה הרב: „גנב אני".

לקחוהו השומרים והכניסוהו למשמר.

כל אותו הלילה עמד הרב בבכיה חֲשאית ודִבר עמנו מתוך ההשכה.

הוא ספר לנו, שכשמכרו בני יעקב את יוסף הצדיק, לא עשו זאת מרצון טוב, אלא מן השמים הביאו אותם לידי כך, כדי שיבא יוסף למצרים ויְלַמד את המצרים שיש אֵל אחד ועם ישראל אחד בעולם.

הוא העמיד אותנו לבחינה, אם יודעים אנחנו „מודה אני" ו„שמע ישראל" על־פה, הוא הודיענו, שיוליכונו למקום רחוק־רחוק, ונשהה שם הרבה־הרבה שנים, וכשנגדל נהיה חַיָלים.

הוא הזהיר אותנו, שלא נאכל נבלות וטרפות, ושלא נשכח את שם אלהי ישראל ואת עַם אבותינו, אפילו אם ידושו על־זה את בשרנו בעקרבים.

הוא ספר לנו מעשיות בעשרה הרוגי מלכות, שמסרו נפשם על קדושת השם, באשה ושבעה בניה שנהרגו על שלא רצו להשתחוות לפני „עבודה־זרה", ועוד הרבה כאלה. וספר לנו, שכל אלה הקדושים יושבים בגן־עדן עם הקדוש־ברוך־הוא ונהנים מזִיו השכינה.

באותו הלילה קנאתי מאד בצדיקים הללו ואמרתי בלבי: מי יתן וְיכְפּוּ גם אותי לעבוד עבודה־זרה ואעמוד בנסיון, ואהיה נהנה לאחר מותי מזיו השכינה!

והרב ספר וספר לנו מעשיות, והִרְבָה באזהרות, והפליג בשבחנו, עד שהאמנתי, שאני, באמת, איזה „פנחס־בן־אלעזר" מיוחס אצל רבונו־של־עולם, שבחר בי מתוך יתר חברי לעמוד בנסיונות.

האיר עלינו הבקר ונכנס שומר בית האסורים. פנה אלינו הרב ואמר:

— צאן־קדשים! עתה נִפָּרד. אני הולך לספוג מלקיות ו„תפיסה" על שנכנסתי אליכם בערמה; ואתם תצאו בגולה לעמוד בנסיונות. איני

יודע, אם אזכה ואחיה עד שתשובו; אבל שם, בעולם האמת, ודאי נִפָּגש! בנַי! יהי רצון שלא אכָּלם בכם בפני פמליא של מעלה!

ירדו הדברים עמוק לתוך לבותינו — וכך נפרדנו.

התחילו מכניסים אותנו לתוך עגלות. הרבה מן הנערים העקשנים, שֶׁנִסו את כחם להתנגד ולברוח, הובאו כפותים לתוך העגלה.

כלנו צרחנו. אני לא שמעתי לא את קולי־שלי ולא את קול חברי. כל הקולות נבלעו בצריחה אחת נוראה.

נשים וגברים הלכו אחרינו. אלו היו אמות ואבות. ודאי גם הם בכו, אלא שלא שמענו את קולם. העיר, השדה, השמים והארץ צרחו עלינו.

ראיתי את הורי — ולבי נתמלא עליהם מין רגש דומה למשטֵמה, מפני שהרגשתי בחלוף שעשו בי. ואמי קרבה אל העגלה בין יתר האמות, הסתכלה בי, וכנראה, הכירה את מחשבותי עליה.

היא נפלה לארץ ונתעלפה.

התעלפותה גרמה, שנתרחקה עגלתנו מן הלוָיָה. זו נתעכבה על אמי להשיבה לתחיה. כעס, חמלה וחרדה, מלאו את לבי בעונה אחת.

ומתוך כעס, חמלה וחרדה נפרדתי מעל הורי.

בכינו ובכינו עד שעָיַפנו ונאלמנו.

בדרך הגיע לנו מאחרינו קול צריחה חדשה, דומה לצריחת ילדים, שֵערנו, שזוהי עגלה חדשה מלאה ילדים חטופים מעיר אחרת. התעוררנו וחִדשנו את בכיתנו.

אבל מיד הכַּרנו בטעותנו: זו לא היתה אלא עגלה טעונה שֵׂיות, שנקנו והובלו לשחיטה.

כל אותו היום לא אכלנו, כמובן, אף על פי שדָאֲגו האמות והביאו לנו צידה לתוך העגלה. שקעה עלינו השמש מתוך בכי, ויהי לילה. הילדים העקשנים, שהובאו כפותים לתוך העגלה — התירם הַשַׁבָּאי. בטוח היה בהם, שמעכשו לא יברחו.

שקענו בתנומה, אלא שבכל פעם נתעורר אחד מן החטופים בלילה חרישית — תחלתה רַכָּה וסופה קולי־קולות. עד שזה כִּלָה — התחיל השני, השלישי, הרביעי ושוב נצטרפנו לבכיה אחת. החרדנו

את הלילה. אפילו הַשַּׁבָּאי לא יכול לעמד בפני בכיתנו וקם עלינו בגערות ובשוט. בכיה זו היתה כמו שכתוב: „בכה תבכה בלילה!“

הבוקר האיר עלינו, ומצא אותנו עֵרים. כלנו ישבנו וחכינו לו: מאמינים היינו, שהוא יפדנו, שֶׁיֵּרְדוּ מלאכי מעלה, כדרך שֶׁיָּרְדוּ ליעקב אבינו, ויעשו לעינינו נקמות בַּשַּׁבָּאי ואותנו יִפְדֶה. אבל כשיצא השמש, הביא עלינו את הרעב; ומאותו רגע התחיל איש איש מאתנו להתאנח ביהידות. בכיתנו לא נצטרפה יותר אפילו כצריחות ערבים וכנביחות כלבים. זה כחו של הרעב. וכשחלק לנו הַשַּׁבָּאי לחם מצידתנו, אכלנו לְתֵאָבוֹן ושבענו; ומאז התחלנו מרגישים את הלחץ, שאנו גורמים זה לזה בשבתנו צפופים בתוך העגלה. אני התחלתי מתאונן על שכני היושב על רגלי; הלז קובל עלי, שאני דוחפו בכתף. התחיל כל אחד מאתנו פונה במבטיו אל השבאי. זו היתה בקשה אִלֶּמֶת מלפני השבאי: „הצילני מיד אחי“.

צחוק נזדמן לי באותו יום של בכיה: חזרתי לאחורי, והנה כלבי „נַבְחָן“ מְלַוֶּה את עגלתנו. „וַי לך, נבחן שוטה!— לגלגתי עליו מתוך כאב לב: „הושב אתה, שלסעודה אני הולך? לְגָלוּת אני מובל — ואתה נטפל אחרי?“ —

וישחק הַשַּׁמָּשׁ הזקן צחוק-ילדים; כאילו עכשיו נעשה הדבר לעיניו, וכאילו יש באמת בדבר זה מעשה צחוק. בינתים הגיעה עגלתנו לראש ההר. עלינו על העגלה והתחלנו גורמים לחץ וצער זה לזה.

הזקן סקר סקירה אחת על בנו היושב כנגדו. סקירה רכה והנינה, שיצאה מתחת רִיסַּיִם ארוכות וסבוכות. יפה היתה הסקירה הרכה מעל הפנים הקשים: סקירת אם מתוך עיני אב קַפְּדָן. הוא תקן לו את מושבו, עשה לו הַרְוָחָה סביביו ונשתתק.

ה.

— מדלג אני על כל אותם הימים שבינתים — התחיל הזקן שוב — מסעות... חָנִיוֹת... ושוב מסעות והליכה ברגל ורגלים נפוחות — כל זה אינו מן הענין. פעמים שהשבאי נתמלא עלינו חמה, שפך

עלינו קללות וחרמות והניף עלינו את השוט: „זיידים ארורים! כלום מה אני חייב לכם, שאצטער בשבילכם בצער דרכים?" קורטוב של טעם היה בדבריו. אם ברצון או שלא ברצון — אבל גורמים היינו לו בצערו; אלמלא אנחנו, אילו לדוגמא, היינו מתים אִשְׁתַּקַד, או אפילו עכשיו — מיד היה שבאי זה נגאל מצרה זו של הולכת ילדים אלמים למהצה וצער דרכים וענוי של מי שנגזר עליו לשמוע תָּדִיר בְּכִיַּת ילדים נגזלים מזרועות הוריהם. דומה אתה, שזהו דבר קל להיות תמיד חוטא ואכזר בעיני ילדים? — כשנגדלתי ושמשתי בַצָּבָא — מפקח על קטנים וּנְמוּכִים ממני, הרגשתי בצערו של אותו שבאי.

עכשיו, כשקניתי לי הרבה נסיונות, כשעברתי כבר, כמו שאומרים, „באש ובמים", צריך אֲני להודות, שאני נוטר שנאה לכל אלה, שסבלתי תחת ידם. יש לך הרבה מן החטופים, שמתאוננים, לדוגמא, על השוט. זהו אמת: על כל דבר עבירה, על כל סֵרוּב וּמֵאוּן, בין שֶׁסֵּרַבְתָּ לעמוד בתפלה כְּלַפֵּי הצלב, בין שֶׁמֵּאַנְתָּ לאכל בשר חזיר, בין שמצאו אותך מתפלל תפלה יהודית או מפטפט בלשון יהודית — היו מכים אותך בשוט: עשרים מלקיות... שלשים... ארבעים... ופעמים שהיית סופג חמשים במלואן. אבל הַגַּע בעצמך: כלום יכולים היו להתנהג עמנו באופן אחר? מוסרים ילדי ישראל למאות, שאינם יודעים אפילו מלה אחת רוסית, בידי פקיד רוסי, שאינו מבין אף הצי מלה יהודית. זה אומר לו „שב", והוא קם! אומר לו: „חלוץ מעלי את מנעלי!" והוא הולך ונוטל ידיו. כבהמות, ככבשים אלמים נמשלנו! רק את השוט היינו מבינים היטב. השוט לִמְדָנוּ להבין את פקודות מושלנו על פי רמזי עיניו.

כמו־כן מתאוננים רבים מאלה, שהיו חטופים, על מרחץ־החטופים, שהיו קוראים לו: „מדור של גיהנום". לִכְאוֹרָה היה זה באמת דבר נורא: לקחו ובחרו חטופים מאלה, שנראו שרטות על בשרם, סָכוּ אותם בְעִטְרָן והכניסום עירומים על הַדְיוֹטָא העליונה שבמרחץ, ומלמטה — שורה של שוטרים ושוטים בידיהם. היורה רותחת. האבנים קודחות. הַבַּלָּן ממלא כדים רותחין ושופע על האבנים בלי הפסק. הַהֶבֶל מתגבר, נודף למעלה, חודר אל תחת העור והוא דוקר ודוקר בבשר. נורא

הכאב, הנשימה נסתמת, כְוִיָה, כויה... הנשימה נסתמה... להתגולל למטה אתה רוצה? בשוטים יקדמוך!

כל זה אמת; אבל כלום מאכזריות עשו זאת? הדבר פשוט: ילדים עבריים היינו; מזרועות אֵם נלקחנו; רגילים היינו, שֶׁתְּטַפֵּל בנו יד אם בכל ערב שבת לרחצנו, לטהרנו, לחוף ראשנו, להחליף לְבָנִים וללבוש בגדים נקיים; ופתאם הֻגלו אותנו! ימים, שבועות, ירחים עברו עלינו תחת אבק דרכים, זיעה ורפש ושכיבה על הקרקע; לְבָנִים לא החלפנו, מים לא באו על בשרנו, עד שלקינו בצרעת, וצריכים היינו לבא באותו המדור, שהיו קוראים לו „מדור של גיהנום".

ומזה תַּקִּיש על השאר.

בקצור אספר לך: רבים מאתנו נשלחו למקום שנשלחו; רבים חלו ומתו בדרך, ורבים נתחלקו בכפרים בין האכרים, שיגדלום עד שתגיע עתם לבא לשרת בצבא. אני הייתי מן האחרונים. אחר הרבה מסעות וּגלגולים מעיר לעיר, מכפר לכפר, שאיני יודע כמה חדשים — ואפשר, שָׁנים — עברו עלינו בנדודים אלו — נמסרתי בכפר נ. לידי פטר סימיונוביץ חָלְפּוב ואשתו אַנא פטרובנה.

פטר זה היה נוצרי לא צעיר ולא זקן, לא אכר פשוט ולא אָציל חשוב. לַבְלָר היה בבית הפקודות שבכפר. בימים ההם היתה זו מלאכה נקיה וקלה, שֶׁפִּרְנְסָה את בעליה בכבוד.

בנים לא היו לו, רק בת אחת — מַריוּסה שמה, כבת שלש עשרה או ארבע עשרה היתה, יפיפיה, עליזה ושובבה.

מוטל היה עלינו, החטופים שבכפרים, להתאסף בכל יום לפני בית שר־מאתנו, שישב ישיבת קבע באותו הכפר, ולהתחנך שם בעבודת הצבא מראשית ילדותנו, אלא שאני נשארתי פטור מעבודה על פי בקשת פטרוני, חלפוב, שקוה למצא בי עוזר בעבודת שדה ובית. אף על־פי־כן מוטל היה עלי לבוא למגרש החנוך פעם בשבוע.

זכות אבות עמדה לי, שאבוא לחסות בבית החלפובים. פטר היה שוהה שעות קצרות בביתו. רובו של יום היה יושב בבית הפקודות על עבודתו, ומעוטו— במרזחו של היהודי היהידי בכפר. „מָשְׁקֶה שלנו" — כך היו החלפובים קוראים אותו. בשעות הקצרות, שהיה שוהה בביתו

היה נטפל אלי ומראה לי פנים של חבה. ביחוד היה עושה זאת כשהיה שב מְבֻסָּם מן הַמַּרְזֵחַ; אולי מפני שלא היה לו בנים זכרים. מקוה היה לְאַמֵּץ אותי לבנו. מחבב היה עלי את עבודת הצבא: „כשתגדל — היה אומר לי — תהיה אופיציר; ואפשר עוד גדול מאופיציר. חרב תחגור. חַיָּלִים יעמדו לפניך מתוהים, יַצְדִּיעוּ מלפניך. תעשה גבורות מלחמה, תזכה להתיצב לפני הקיסר".

ומעשיות ספר לי, ספורי מלחמות בלשון רוסיה, שכבר התחלתי מבין בה קִמְעָא. המעשיות נראו לי יפות במדה שהבנתי בהן, ועוד יותר — במדה שלא הבנתי בהן, מפני שאז נתנה לך רשות להבין בהן כפי רצונך, למלאותן ולהשלימן כטוב בעיניך. אם הובב מעשיות אתה, קבל עצת זקן שוטה כמוני: לעולם לא תשים לבך למעשיות, שנותנים בהן לפניך הכל ערוך לְמַפְרֵעַ. מתחיל אתה לקרוא או לשמוע — וכבר יודע אתה את הסוף המוכרח לבוא; ומתחיל אתה מְפַהֵק ושֵׁנָה תוקפתך. קוראות לפעמים בנותי באזני מעשיות מעין אלה — ומיד אני נשקע בשנה. מעשיות הן יפות רק כמו שפטר חלפוב היה מספרן; אבל אין זה מן הענין. בקצור: פנים של חבה היה מראה לי.

אנא היתה אחרת לגמרי: זו היתה שַׁתְקָנִית ואשה רעה: בַּיְתָנִית היתה במדה מרובה. מעולם לא באה לְבָתֵּי שכנותיה, וגם אלו האחרונות לא נכנסו אליה אלא לפרקים רחוקים. מְעַרְעֲרִים היו עליה בכפר, שהיא גַאוְתָנִית וצבועה. בשעת פִּכְּהוּת היה פטר ירא מפניה כמפני קלפה. כל כחה היה בעיניה: כשהיתה זוקפת את מבטיה על גבור זָרִיז זה, המושל ממשלה בלי גבול על הכפר כֻּלּוֹ — מיד כשל כֹּחוֹ. נדמה לך: עוד רגע — וקפיץ מתוך העינים הללו איזה רוח, וְיָקִים מהפכה בבית. צעירים אתם, לא ראיתם עדיין את העולם. אבל אני אומר לכם: יש לפעמים עינים, שכשאתה מביט בהן, אינן ולא כלום; אבל כשאתה מרגיזן, אש של ניהנום יוצא מהן. ראית את עיני רבקה שלי? הֱוֵי זהירים בעינים.

ואנא זו נתנה בי את עיניה לרעה. מעולם לא קראה אותי בשמי. „יהודוני" — כך היתה קוראתני תָּדִיר, והשם „יהודוני" היה יוצא מפיה באופן מיוחד, בלגלוג גלוי מתוך שִׂנאה כבושה.

בין הדברות, שנצטוו עליהם החטופים מאת פקידיהם, נמצאו גם אלו: „שלא לדבר יהודית, שלא להתפלל תפלה יהודית, שיתפללו בכל יום תפלה ידועה כנגד האם הקדושה וְהַצְלָב, ושלא לְהִזָּהֵר ממאכלות טרפה".

על הראשונים היתה אנא מדקדקת עמי מאד; ועל האחרון היתה מסיחה דעתה ממני. היתה מבריאה אותי בלחם וזרעונים בבית־המבשל, פשוט, מפני צרות עין. היה מעשה, ונתנה לי בשר ומאנתי לאכול. אז שפכה עלי את כל חמתה ובקשה להתאונן עלי באזני שר המאה. אלא שֶׁפָּטָר מנע אתה מאכזריות זו. הוא הניע עלי ביד ואמר: „יגדל ויחכם". התחילה תוֹכָפֶת עלי מאכלי בשר — ואני עמדתי בְּמֵאוּנִי. אז גמרה שוב בדעתה לספר עלי לָרָשׁוּת. באותה עוֹנָה נתפס בחטא זה חטוף אחר שבאותו כפר, שלא ידעתיו עד היום ההוא — יעקב שמו. פטרונו התאונן עליו, שהוא מתפלל תפלה יהודית, ושאינו רוצה לאכול בשר. יצא עליו הגזר לספוג עשרים מלקויות. וגזרה יצאה על כל החטופים, שיבואו לראות בענשו של חוטא זה.

אחר כך כבר הרגלנו למחזות כאלה; אבל בפעם הראשונה היה המחזה נורא בעינינו. הַנַּע בעצמך: נער כבן חמש עשרה. פושטים את בגדיו, משכיבים אותו פניו למטה, אחד יושב לו על רגליו, אחד על ערפו, שנים עומדים עליו זה כנגד זה, וחבילות של זְרָדִים בידיהם. עשר פעמים הם צריכים להצליף עליו את החבילות, כדי שיצטרף לעשרים.

הבטתי על פני השכוב והם חִוְּרִים כסיד. בשפתיו רחש איזה לחש; אפשר שקרא „והוא רחום".

הורמו החבילות. צעקה נוראה. דם... פצלות עור... צעקות... מנין: אחת, שתים, שלש... צעקה... השתַּתְּקות־פתאומית... שוב צעקה... שוב השתתקות... ארבע, חמש... עֲמוד!

הפקיד חלק בחמלתו וטוב לבו את העונש לשנים, הואיל והמוכה נתעלף. נשאו את יעקב מזה לבית־החולים. נכתב עליו, שהוא חייב לקבל עוד עשר מלקיות, אחר שישוב לאיתנו; ואני חזרתי לביתי.

אילו היתה אנא נותנת לי בערב בשר חזיר לאכול, איני יודע מה הייתי עושה? בלילה ראיתי את הרב הזקן בחלומי. נדמה לי, שהוא עומד לפני כפוף־ראש ודמעות נושרות מעיניו.

איני זוכר עוד את יחוסה של מריוסה אלי בימים הראשונים. זוכר אני רק את מבטה עלי בשעה הראשונה שבאתי לבית הוריה. יש לך ענינים תפלים — והם נזכרים לדור־דורים. זה היה מבט עלז, שובב ודובב. קשה לתארו בדבורים. כאילו רצתה לומר לי: „ברוך־הבא! טוב עשית שֶׁבָּאתָ! צורך יש לי בך לבלות עמך את שעותי היתרות!" צריכה היתה באמת לנער כמוני, מפני שעם נערות הכפר לא היתה מתרועעת. נערה יפה ועליזה זו — פעמים שהיתה משתקעת ב„מרה־שחורה"; ואז קשה היה להביט עליה בלא חמלה. בשום אופן לא יכלה אז אמה להציל מפיה אפילו מלה אחת. מביט הייתי אז אל פניה ונדמה לי, שהיא אחרת לגמרי. יותר מדי היתה צורתה דומה אז לקלסתר פני אמה כאילו הזקינה רגע אחד בהרבה שנים. על פניה נמתח אז איזה דבר, שהבדיל אותה מכל האנשים, ולפיכך אפשר שקֵרב אותה אלי. צריך הייתי ברגעים כאלה רק לקום ולצאת — וכבר בטוח הייתי, שתהא נטפלת אלי מיד ותבלה עמי שעות לא מועטות בשיחת ילדים; ואז עליצותה ושובבותה עברו את גבול הרגיל. כך הרגלתי עמה מעט מעט עד שגם אני התחלתי מרגיש בה צורך בשעות קשות של געגועים ובדידות.

ולמחרת היום, שראיתי בענשו של יעקב, נפל עלי איזה רוח שגעון, כמו שאומרים: „לא מצאתי לי מקום". דומה היה, שלבי חשב להתפקע. שאלות נולדו במחי: „מה אני עושה כאן? למה באתי? מה כל אלו הבריות לי?" — כאילו אתמול באתי לכאן ומעצמי באתי!.."

מריוסה הסתכלה בי. איני יודע: אפשר, שהכירה את עצבי על פני. תאוה באה בלבי לשפך לפניה את רגשותי. קמתי ויצאתי לגן שאחורי הבית. כרגע יצאה אחרי. פתחתי את לבי, ספרתי לה כל מה שראיתי אתמול. היא שמעה ונזדעזעה:

— מפני מה הכוהו? — שאלה בקול רועד.

— מפני שהתפלל יהודית ולא רצה לאכול בשר.

— ומפני מה לא רצה לאכול?

— אסור לאכול.

— אסור?? מפני מה?

נשתתקתי.

שתקה גם היא. אחרי כך שמה עלי את ידה, ובעליצות, שהיתה רגילה בה, אמרה:

– אותך לא יכו.

— מהיכן אַת יודעת?

— שר המאה הוא מכירנו ומיודענו.

— ואם אמך תלשין עלי?

— אם יגזרו עליך מלקויות, אלך ואספוג אותן תחתיך.

והיא צחקה צחוק גדול על דבריה. הצחוק השפיע גם עלי. שנינו צחקנו, בלי דעת על מה.

נכנסתי הביתה — „בריה אחרת". מאז הרגשתי את עצמי קרוב מאד אל נערה זו.

ביום מן הימים — איני זוכר באיזה מן הזמנים, חשבון העת נתטשטש באותם הימים מלבי — רק זוכר אני, שכבר ידעתי לדבר רוסית במדה שהבינו השומעים את דברי, וכבר מוכשר הייתי לכמה עבודות בית ושדה, וכבר יכולתי להשביע את פטרוני רצון, וזוכר אני, שבאותו יום השתדלתי לעשות את הכל בצביונו. רוצה הייתי לפחות פעם אחת להפיק רצון מאנא. מתגעגע הייתי לצחוק-נחת של אם. —

אנא יצאה ונכנסה, וכאילו לא ראתני כלל. יושב הייתי על האיצטבא בדד, וכלבי לרגלי מביט בי בעינים — כמדומה שהיו דומעות. צריך אני להעיר לך, שגורל אחר היה לכלבי. מתחלה, כשנכנס אל חצרו של פטר, קמו עליו כלבי החצר והרעישו עליו עולמות. נכנס להחבא בבית המבשל — גרשוהו משם במקלות: „נודד זה מהיכן בא?" תמהו עליו. ראה נבחן, שלפי שעה אין לו לצפות לחסדי הפטרונים — נתן מבטחו בְשִנָיו ועמד ונלחם עם כלבי החצר, עד שזבו דם. ראו הפטרונים את כחו וכשרונותיו הכלבוניים, ומצאו בו תועלת. עמדו וקרבוהו, ופסקו לו מזונות.

נבחן נושע, אבל תשועתו לא נעמה עליו: הכיר כלב זה בחוש מיוחד, שאני, בר־מזלו, אומלל ומתמוגג ברעתו; ובשביל זה לא האמין כל־כך גם באורך ימי שלותו. תמיד, כשהייתי יושב בדד ושקוע בעצבות היה משתטח לפני ומסתכל בתוך עיני במבט בוטח ותמה. כמדומה, שרוצה היה לשאלני:

„מפני מה? מפני מה אינך קונה לך רשותך בזה כמוני?"

אנא יצאה שוב, והצליפה עלי מבט:

— יהודוני עצל! יושב לו בטל ואת לבי טרחי. הכיני לו סעודה, ויבא על המוכן.

קמתי ממקומי, והתחלתי מביט לצדדין למצוא לי איזה מעשה.

— לך וצוד את החזיר הקטן, והביאהו לכאן — צותה עלי.

עבודה זו לא נעמה עלי כלל: כבר מאתמול שמעתי את אנא מדברת, שצריך לנחר את החזיר הקטן, ולבי נתמלא עליו חמלה: אף־על־פי שהוא חזיר, אבל הרי נתגדל פה.

קשה היה עלי להיות שותף באותו מעשה, אבל דיה היתה גְעָרָה אחת של אנא — ואני כבר ידי מונחת על אותו בעל־חי, שהרגיל בי והאמין בי אמונה יתרה. אנא נתנה לי הבל לְכָפְתוֹ. עשיתי את רצונה. החזיר צרח צריחה. דומה היה, שהוא קרא עלי: „יהודוני! לי אתה עושה כך?!" — אנא נתנה סכין בידי, הראתה לי מקום לחיתוך... החזיר זב דם והתחיל גונח ומחרחר מתוך גרונו.

אנא צותה להביא עצים, לערוך אש, להביא עליו את החזיר. עשיתי את הכל.

כלבי רואֶה, מביט עלי ותמה. והחזיר גונח... והאש מלחכת ומהבהבת. והכלב פונה כלפי מעלה ונובח.

בלילה נדמה לי בהלומי, שאני ואחי השו"ב עומדים ברקיע לפני מדת הדין, ובעלי חיים עומדים וטוענים עלינו; אלא שעליו טוענים אֲוָזִים, יונים ושאר עופות טהורים בלשון הקדש: „כלום הרבה נהנית מכל אלו ששחטת?!..." ועלי טוען החזיר מחרק בגניחות וחריקות, שאין בן־אדם מבין בהן כלום.

למחר השכימה אנא, העמידתני לפני האם הקדושה, הקריאתני את ה„ברכה שלה״; ולשעת הארוחה הושיבתני לשלחן אצל פטר. הגישה צלי חזיר ונעצה בו עיניה.

כמדומה, שכל אותן ההכנות לא עשתה אלא להביאני לידי כך. רואה אני, שהיא רוצה להקים עלי את פטר מתוך ביסומו. נפל פחדו עלי והתחלתי אוכל. אני לועס, ובאזני אני שומע חריקת חזיר... מתוכי אני שומע את הקול... תמֵהַ אני על האנשים הללו, שאינם שומעים את החריקה, והם לועסים במנוחה. איזה גוש עולה ולוחץ בגרוני... בחילה... זהוּב... — וכאן אירע לי דבר מגונה: פִּגלתי את השלחן כֻלו... כל המסובים התרחקו לאחוריהם מתוך כעס ובחילה. נפגשתי בעיני מריוסה, ובוֹשתי מלהביט בהן. אנא קמה מורתחת מתוך כעס, אחזה באזני ומשכתני החוצה.

— צא הלאה, יהודוני טמא! אל תעיז לבא אל ביתי מהיום.

היא גרשתני. פטר ומריוסה החרישו.

עלוב ישבתי על האיצטבא שאחורי הבית, וכלבי שוכב שטוח לפני ומביט בי. מתחיל אני טוען לפני בר־מזלי הנודד: „כלבא! השמעת? מגרשים אותנו! הא למה זה דומה?! בשלמא אילו היינו באים לכאן ברצון טוב; אבל מכיון שהובאנו בעל כרחנו — גרוש זה מהו?״ — נדמה לי שכלבי מבין את שיחתי, מוציא מגרונו הברה מחונקת ומבליע עליה.

ורעיון נדחק ועלה במחי: שמא באמת הגיעה שעתי לברוח? אם ירדפו אחרי וישיגוני, אתנצל ואֹמַר, שפַּטרוני שלחני מביתו. רעיון זה נסחב במחי כִּסְמַרְטוּט: „הביתה! אל הוריך!״ נִקר בלבבי כיתוש: „אם נרשוך מזה, הרי חפשי אתה!״ — אבל בוא וראה כמה גדול כח השוט: אני ידעתי ברי, שעד שירגישו פטרוני בדבר, עד שיודיעו לשר המאה ועד שישלח לרדוף אחרי, כבר אהיה רחוק מן המקום. חושי כבר התקשו בי, עד שלא יראתי שוב להחבא ביערות; מפני הקלפות והשדים כבר לא יראתי, מפני שכבר ראיתי ושערתי, שאין קלפות יכולות לצער את האדם יותר משיצערוהו בני אדם — ואף־על־פי־כן, כשנזכרתי בשוט המצליף על הבשר הגלוי, בזריקת הדם, בפצלות העור ובצעקות שאינן

מועילות — נפל עלי פחד. לא! זה לא היה פחד. זה היה כעין הכנעה. אילו היה מונח אצלי שוט ברגע זה, הייתי מנשקו מתוך יראה. קשה לי לצייר לכם את הדבר. אתם הַפִּרְחָחִים אינכם מוכשרים להבין זאת.

יושב אני שקוע בעצבות וכעס, ולא הרגשתי, שבין כך שקע עלי השמש והחשיך היום. החשך גבר, עד שלא הבחנתי עוד את הכלב השוכב לפני. מרגיש אני פתאם איזו נגיעה ורפרוף על שערות ראשי... דומה לרחישת שממית או איזו צפֹּרת ליל... הרימותי את ידי לגרשה מעלי. אבל הנגיעה החליפה את מקומה ורפרפה על ערפי. משטח אני את כפי על אותה הצפרת המגרה בערפי, וידי נאחזה ביד רכה וחמימה. נזדעזעתי ונרתעתי לאחור. לפני עומדת מריוסה כפופת קומה. הפצתי לקום, אבל היא הכבידה עלי את ידה. היא ישבה אצלי ולחצה את ידי בשתי כפותיה.

— מפני מה אתה יושב כאן?

— הרי גֵרַשְׁתּני אמך!

— לא כלום! הכי אינך יודע את טיבה?! כך דרכה!

— תמיד הוא מבזה אותי: קוראת אותי „יהודוני".

— ומה בכך? כלום אינך יהודי?! כלום כועסת הייתי אלו קראת לי נוצרית?!

נסתתמו טענותי. הרהרתי באותה שעה: הרי אני גופי מגנה את עצמי, כשאני מוצא גנאי בשם „יהודוני". אמת, שהוא מתכוונת להקניטני ולבזותני, אבל כלום בה תלוי הדבר?

— ומה אתה אומר לעשות עכשיו?

— לברוח אני רוצה.

— בלא ידיעתי?

היא זקפה בי שתי עיניה. הרגשתי כאילו עֵרְתה לתוכי שני מעינות חמים. עיני, שלאט־לאט הורגלו אל החושך, בחנו בה כל תנועות גופה. הִיוך קל, שעל פניה, גרש את העצב מעל לבבי. הרגשתי פתאם, שיש לי בבית זה ידיד, אוהב, חבר טוב, חברה טובה, חברה יפה מאד. נזדעזעתי והתחלתי בוכה, והיא התחילה מרפרפת על ראשי, על צוארי

על פני. יפה עשתה, שנתנה לי לבכות. אחר הבכיה רָוַח ללבי. היא בקשה להוציא את ידיה, אבל אני נאחזתי בה!.

— ובכן, תברח בלי ידיעתי?

— לא — עניתי מתיפח.

— ואם אקראך „יהודוני" — תכעס עלי?

— לא.

— ואם אבריאך בשר חזיר?

— בין כך ובין כך כבר התגעלתי.

— כלום מגועלת אני כשאני אוכלת בשר חזיר?

— לא — אני עונה מנוצח.

— אם כן נער טוב אתה, נער חביב אתה לי.

הרגשתי על צוארי נגיעת שפתים חמות, סגרתי את עיני, שלא יביטו בי השמים השחורים והכוכבים הנוצצים; וכשהכרתי בעצמי, מה קרה לי, נתביישתי בְפָנַי.

היא נעלמה וחיש שבה ותרמיל בידה.

— אבא צוה שתצא „לֵילית" עם הסוסים. הא לך תרמיל זה. יש בו לחם ובשר. קום וָצֵא.

היא שָפְעָה דברים בחטיפה ובנוסח שָגור אצל בנות פטרונים, כאִלו כל מה שקרה קודם, לא היה אלא חלום.

ההליכה „לֵילית" היתה הליכה מיוחדת, שבודאי אינך יודע את טיבה, וצריך אני לבארה לך: כל היום עובדת הבהמה עבודתה בשדה, ולפיכך חַיָבים הבעלים במזונותיה. להוציא את הלילה, שאינה עושה, ומהיכן תהא ניזונת? לפיכך הולכים עמה לרעות בשדה זר. אותו הזר גם הוא בעל מקנה; גם אצלו יש סוסים, שאינם עושים בלילה, ואין להם זכות מרעה, מהו עושה? שולח הוא את סוסיו בגנבה לבר שכנו. נמצא שבהמותיו של זה רועים בשדות השכן; ובהמות השכן — בשדותיו של זה, ושניהם שמחים. כשמוצאים את הגנב על גנבתו, הוא סופג מלקיות, אף־על־פי־כן אין בכך משום גנבה: כך הדבר נוהג. ודאי שהתנו הבעלים למפרע על הדבר: אם תמצא את גנבי שלי, הריני

מוחל לך על המכות, שתחלוק לו; ובלבד שתמחול גם לי על מה שאעשה בגנבך־שלך.

אף־על־פי־כן היתה חביבה עלי הליכה זו. אוהב הייתי את הלילות בשדה, בשעה שהירח משפיע עליך אור בצמצום. חוץ מן ד׳ אמות שלך שוב אינך מבחין כלום, ואינך רואה שום דבר, שיזכיר לך את המקום, שאתה נתון בו, ושיצמצם את כח־הַמְדַמֶּה שלך. אין לך אלא כפת הרקיע שלמעלה זו, שגם אביך ואמך וכל אשר חביב לך נמצאים תחתיה; ויכול אתה לְצַיֵּר לעצמך, שאבא עומד לפני ביתו וּמְקַדֵּשׁ לבנה זו בשעה זו; ואמא מבטת באותו הכוכב הנוצץ, שאתה מביט בו. שניכם מסתכלים בנקודה אחת; ומתחיל אתה בוכה, ומשער אתה שגם אמא בוכה; ושומע הלילה, ושומעים לך הכוכבים; חגבים שורקים. רוצה אתה? האמן שהם משתתפים בצערך, מתאנחים עליך. הֲבָלִים, דמיונות — כל אלו! אבל פעמים בשעה, שאין לך „מַמָּשׁוּת״, אתה נהנה מהבלים; ורוח סתר נושב עליך פתאום ונכנס בך ומחדש אותך; ומתחיל אתה להאמין, שלא לָנֶצַח תהא שבוי, שיש יום ויקראו לך דרור; ואז, ברגעים כאלו, שְׁכַב פְּרַקְדָן, שְׁקַע בשנה; ואם לא יעירך שוט בעל השדה, תראה הלומות נעימים, שאין הפה יכול לספרם.

לקחתי את התרמיל ויצאתי עם הסוסים אל השדה הרחב, החפשי, המשתרע וטובע באפלולית הלילה. איני יודע אם להכעיס את בעלי או על דעת עצמי עשיתי זאת, שלא הלכתי פעם זו לרעות בשדה זרים. אך ירדתי אל תוך העמק, שהקצה אותו פטר לקציר שחת. השתטחתי על האדמה הטובה ועל יבולה הרך.

מתאוה הייתי להעלות על זכרוני את אבא ואמא, להסיח עמם במחשבה; אבל בפעם הזאת לא עלתה לי. תמונת הרב הזקן מרחפת לעיני. נדמה לי שהוא מביט עלי מתוך רוגז. מספר הוא לי מעשה ביוסף הצדיק, שישב בבית פוטיפרע והתפרנס בזרעונים.

וכשנזכרתי ביוסף הצדיק, נפל עלי לבי למעשה המגונה שעשתה בי מריסה. לא יכלתי לכחד מעצמי, שֶׁהַ״גויה״ הצעירה יפה בעיני, ושאם היא תתן לי בשר הזיר אפילו עשר פעמים ביום לא אֲסָרֵב לה. ולא עוד אלא שאני משתדל בעצמי ללמד עליה זכות. את כל הומר

החטא אני מקבל על עצמי. נכון אני להאמין, שלא היא באה אלי, אלא אני קראתי לה. הוטא הייתי בעיני. אפילו לבכות לא יכולתי. נדמה לי, שהרקיע חשך משל אתמול, והכוכבים אינם נוצצים כלל, — ומתוך מחשבות נוגות נרדמתי.

איזה קול העירני משנתי. דומה היה זה לקול בוכים. לא רחוק הוא הקול. עולה ומרחף באוירו של העמק. נזדעזעתי. והקול הולך ומשתפך... קול רך וצובת בלב... וכאילו מתכון הוא ישר אלי. קמתי בחרדה, והתחלתי קָרֵב אל המקום, שהקול יוצא משם. ומסביב, ולמעלה, ומתחת — חשך, חשך, שיש בו ממשות: הירח כבר שקע. מספר צעדים הרחקתי — וכבר איני מבחין את סוסי. חיש התחלתי מבחין הברות בקול. הנוסח צובת, צובת את הלב... נוסח של תהלים:

„כִּי יוֹדֵעַ יְיָ דֶּרֶךְ צַדִּיקִים, וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד".

סר פחדי, ועל מקומו בא תמהון: מהיכן נוסח זה כאן בגלות? באתי לידי ספק, שמא אין זה אלא הלום.

„לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם.. וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק..!"

מושכני הקול... יהי שם מי שיהיה — רוצה אני להצטרף עליהם.

התחלתי גם אני בקול: „יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ"...

נפסק הקול. שעטת צעדים אני שומע.

— מי שם? — שואל קול בשפת יהודית.

— אני! ומי שם?

— אנחנו! — עונים כמה קולות בבת אחת.

— הטופים?

— הטוף?

מתוך שאלות נפגשנו.

אלה היה שלשה הטופים, מן הנמצאים בכפר רחוק מבית פטר ואנכי לא הייתי נפגש עמם. גם הם יצאו למרעה לילית עם בהמות בעליהם ונזדמנו יחד בעמק זה.

נעים עלי לקרותם בשמותם: הגדול שבהם „יעקב", שכבר ידוע לך משעה שספג מלקיות, והשנים הנשארים — סימון ורובין;

אבל שם בעמק התודעו אלי בשמותם, כמו שהיו נקראים בביתם: יעקיל, שמעולי' וראוביק.

כפי שנודע לי באהרונה, היה להם עמק זה מקום קבוע להזדמן בו לפרקים. זה היה מעין קלויז מיוחד במינו שראוי לקראו: „קלויז של ר' יעקילי".

הוא, יענקל, היה נער כבן־חמש־עשרה, שנלקח מביתו „מלא וגדוש" בתורה. כלנו כבר שכחנו את חשבון הימים; אבל יעקיל זה מתפאר היה, שהוא מכיר את הימים על פיו צבעם וריחם; וביחוד — ערבי שבתות. חבריו העידו בו, שדבריו קימים; ומתפאר היה, שהוא נהג השבון בימות השנה, עד שלא אבדו לו אף אחד מן החגים. בימי חג ומועד הם מתאספים לעמק זה.

על פי השבונו של יעקיל חל תשעה באב באותו הלילה ונקבצו לכאן כמנהגם.

— אם כן — אני עומד עליהם בשאלה — תהלים זה, שאתם אומרים מהו? מוטב שתאמרו קינות!

— קינות אין אנו יודעים על פה — באר לי יעקיל, כבעל הבית הגון, ששמו ר' יעקיל — יודעים אנו רק כמה קפיטולים של תהלים על פה, ואותם אנו אומרים בכל החגים; אבל בעקרו של דבר, כלום המלות עיקר? בין כך ובין כך הרי המלות לשון הקודש הן! העיקר היא הכונה; כך למדני אבא, עליו השלום: „הכל הולך אחר כונת הלב! רצונך — הרי פירושו של „למה רגשו גויים" — „אתה בהרתנו מכל העמים"; רצונך — „איכה ישבה בדד!"

הדבור היהודי, שלא שמשתי בו זה כמה, השפיע עלי השפעה מיוחדת: הֲרֵי אני שרוי בסביבה יהודית! קבוץ יהודי, יהודים של אבא ואמא. הרגשתי התבטלות מפני הנער המצוין, היודע את הכל כ„פוסק וְתַנָּא". רואה הייתי בו בהינת „רב קטן" על העדה הזעירה הזאת.

הדבר הזה הִרבה עוד יותר את עצבוני. הייתי בעינַי הרשע שבעדה, האוכל בשר חזיר ונכשל בעברות המורות. ודאי שאיני כדאי להצטרף לחבורה זו.

בין כך משש ראובן הקטן בתרמילי ומצא מציאה.

— חַבְרַיָא! אֱכֹל! — קרא הקטן מתוך התפעלות.

שמעה העדה „אכל", ובאה לידי הזדעזעות. כך הורגלו החטופים להזדעזע על כל מאכל, אפילו מתוך שובַע. אמנם לא תמיד יכולנו להתאונן על פטרונינו בנוגע לפרנסת הקיבה; מבריאים היו אותנו על פי רוב עד לכדי שביעה; אבל מכיון שלא נתנו לנו אֹכל בשעת רעבון, אלא בשעה שעלה הדבר בחשבונם, הורגלנו לאכול לתיאבון אפילו על בטן מלאה. „אכול בשעה שיש לפניך, ולא תצטרך לִרְעב בשעה שאין לך!" זהו פתגם שגור אצל החטופים.

הֵם התחילו מחפשים בתרמילי, ואני — כלמה כסתה פני, בזכרי, שעוד מעט וְיִגָּלֶה קלוני לפני העדה הישרה הזאת, כשימצאו שם בשר חזיר.

התחלתי בוכה ומתודה על עוני.

— נכשלתי — אני מדבר מתוך התיפחות — בשר חזיר... לא יכלתי לעמד בנסיון...

דומה היה עלי, שיעקיל הוא „בית־דין" שלי, ושני הקטנים הם עדי, שמצאוני על עוני. יעקיל שמע את קטועי ודויי. העדים כבשו פניהם בקרקע, כאלו הם הנאשמים; ואני — אני בוכה ומתיפח.

— שמע נא, קטן — פנה עלי יעקיל — איני יודע אם עברת אותם מדורי הגיהנום שעברנו אנחנו. מרחו אותך בעטרן והעלו אתך על האיצטבא העליונה שבבית המרחץ תחת הבל שורף ומחנק? הכו אתך בשוטים על שמצאו אתך ממלמל „מודה אני"? העמידוך על ברעיך בין צורי חלמיש ואבנים חדות שעות הרבה בשביל שלא נשקת מה שצוו לנשק? מצאו אותך מנשק בסתר „ארבע כנפות" ופסקו לך שוטים במספר החוטים שבציציות? שֶׁמָּא לא נסית בכל אלה — גלה את שכמינו וספור את הַצַּלָּקוֹת שנשארו שם. ועל אלה תוסיף עוד את השוטים שאני חיב לספוג, מפני שגופי הקטן לא יכל לספוג את הכל בבת־אחת. — ואחר כל אלה עוד לא עבר עלינו יום בלא „מודה־אני"; ומבשר החזיר היינו נזהרים, עד שפעם אחת חדלו מהכות אותנו על־זה, אלא, פשוט, לא נתנו לנו שום מאכל לבד מבשר החזיר. שני ימים תמימים צמנו. גם להם גם מים לא בא אל פינו. רואה אתה את

שמעון הקטן? הוא נסה אז לאכל עשב הגדל בחצר. ובליל יום שלישי לתעניתנו ראיתי את אבא בחלומי. הוא היה לבוש בגדי יום־טוב ובידו חומש. התחיל לומד עמי ומשנן לי את הפסוק „ונשמרתם לנפשותיכם". ופתאם נבקעה האדמה... מלאך דומה יצא... שוטים בימינו ובשר חזיר בשמאלו, והוא מגישו אל פי. מביט אני אל אבא בהרדה... והוא מהייך. כל המקום האיר מחיוכו, ואמר: „כלום לרצונך אתה אוכל?" התחיל אבא מרחף ועולה, וקורא לי מרחוק: „אמור לכל אחיך ההטופים — שכרם מרובה מאד! כל אנחה מאנחותיהם נחשבת -- תפלה; כל מחשבה טובה מצטרפת למעשה; אלא שאם תמותו ברעב, עתידים אתם להיות יורשי גיהנום". הקיצותי. ומאז התחלנו אוכלים לפי שעה בשר חזיר ומאכלי פגולים. העיקר הוא שנִשָׁאר יהודים, שנשוב לאבותינו יהודים; ברור לי, שלא יחשוב לנו השם יתברך את זאת לעון.

אבן מעמסה התגוללה מעל לבי. עיני זלגו דמעות מתוך שמחה; ומכיון שפתחתי את פי, גמרתי בדעתי לספר לפניו גם את עֲוֹני השני. קויתי לקבל מאת יעקיל היתר על מריוסה, כמו שקבלתי על בשר הזיר.

בינתים הוציא שמעון מתוך תרמילי פת לחם וצלי.

— רעבתן! – גער בו יענקיל בזעף — כלום שכחת?! הלא „תשעה־באב" היום!

הנזוף החזיר את הכל לתוך תרמילי וסר לצדדין.

אני ספרתי לפני יענקיל את כל אשר נפל ביני ובין מריוסה; ובלי כונה לדבר השתדלתי להמליץ עליה ולספר בשבחה. כמדומה לי, שהרבה גזמתי ושקרתי בנגוע לנטיתה והבתה ליהודים.

— וסופו של דבר? שאלני יענקיל בקצת הרדה — היא נשקה אותך ממש?

כל אחד מהנערים שונה את השאלה.

אני מביט לארץ ושותק.

— יפיפיה היא?

אני שותק.

— כמעט שכחתי מה שמך?

— שמואל.

— שמע נא, שמואל — זהו ענין חמור! יותר ממה שנאמר אצל יוסף הצדיק! התבין? איני יודע, כיצד אבאר לך. סכנה הוא עלינו למצא פה... בגלות... בין שוטנינו, אוהבים נאמנים וישרים.

— מדוע? — אני תמה.

— איני יודע. כך אני מרגיש. נעלבים יצאנו, נעלבים צריכים אנו לשוב. העלבון והצדק הם שלנו. צריכים אנו לשמור עליהם, עד שנביאם הביתה.

— איני מבין.

הוא העמיד עלי את עיניו ויאמר:

— ראה הזהרתיך! התרחק ממנה!

דבריו נכנסו לתוך־תוכי. הרכנתי לפניו ראש מתוך הכנעה גמורה. זה היה כחו של יעקיל, לא רק עלי, אלא גם על יתר החברים: כשהיה נותן עיניו במי שיהיה, היה משעבדו. קשה היה לסרב לו.

בריה חדשה נעשיתי: משא של שתי עברות הוסר מעל לבי. על אחת קבלתי התרה, ועל אחת נעשיתי בעל תשובה. בלב שמח הצטרפתי אל העדה, והתחלנו שוב את הקפיטולים הראשונים של תהלים, שנתקנו כאן במקום קינות. לאחרונה הצעתי שנאמר „על נהרות בבל", שאני ידעתיו על פה. ההצעה נתקבלה.

ועדה של ארבעה יהודים קטנים עמדה בעמקו של פטר חלפוב, נסתרת בין הרים מסביב ומכוסה בצל הליל, „גנבים" על חשבון זרים ו„מקוננים" על חשבון עצמם — וקראו מעומק הלב.

„עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן."

קראנו, ישבנו גם בכינו, בזכרנו את אשר עבר עלינו — ואת המקום, שאנו שרויים בו.

שמואל הזקן נזדעזע מתוך ספורו. שקעה עלינו השמש; והוא נזכר שלא התפלל עוד „מנחה". ירד ורחץ ידיו במי שלולית, עלה ונשתקע בתפלה.

ו.

כשגמר הזקן את תפלתו מתוך ישיבה בעגלה, לא חכה שאעירהו על הספור: מעצמו שב למקום ההפסקה, כאלו מוטל היה עליו לְתת לפני דין והשבון על כל מה שעבר עליו. זהרורי בין השמשות כבו לגמרי. ערב של חרף האפיל עלינו בערפל עב וּבר־ממש. הזקן גמר את המזמור „עלינו לשבח" והטעים מתוך הערפל: „לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך... ביום ההוא יהיה אדני אחד ושמו אחד". עפו המלות אל תוך הערפל, כאילו התכונו לבקעו, לפזרו; אלא שנבלעו בתוך החשך ולא השאירו אחריהן שום סמן.

„חושב אני את היום, שהתודעתי אל יעקב — תִּכֵּף הזקן והתחיל בהמשך ספורו, — להתחלה של חיים חדשים. הורגלתי להביט עליו כבעל גדול, שמעשיו צריכים להיות לנו לדוגמא. יעקב — כל מה שאמר, לא אמר על דרך השערה וספק, אלא כפוסק ומומחה. במקום שבא במבוכה, פתר לו אביו את שאלותיו בחלום. על פיו ועל פי חלומותיו חיינו.

הורגלתי לראותו אוכל טרפות, מחלל שבתות ועובר על כל התורה בלי שום פקפוק; ואף־על־פי־כן הוא מזהיר אותנו תמיד, שנלחם על יהדותנו, שנספוג שבטים וכל מיני פורעניות, ובלבד שלא נבגוד ביהדות; ובשביל זה ציירתי לי במחי, שהיהדות אינה לא תפלה ולא זהירות מעברות קלות וחמורות, אלא ענין אחר לגמרי, שאין אני יודע לקראו בשם ולהראות עליו באצבע. יעקב — ודאי שיודע. אני איני אלא מרגיש בה. מרגישה גם אַנא: שאם לא כן, לא היתה קוראת אחרי תמיד „יהודוני" ולא היתה שונאת אותי כל־כך, אחרי שהיא רואה אותי עובר על כל התורה.

ופעמים, שהייתי רואה את עצמי ואת חברי, כאילו אנו המצביאים לחילותיו של הקדוש־ברוך־הוא. כל מה שאסר, לא אסר אלא על הַתַּיָלִים. החילים הם פשוטים, זקוקים לשורת המשטר, צריכים לדעת משמעת ושעבוד, מה שאין־כן המצביאים. רמז לנו העליון כביכול ע"י חלומותיו של יעקב: בשבילכם יש יהדות אחרת; מעצמכם תבינו מה ומתי אסור, ומה ואימתי מותר.

נדמה לי לפעמים, שאני מקיים את יהדותי באותו הנסיון שֶהִזְמִין לי השטן במריוסה: כשלא אפנה אליה, אני קונה את עולמי בשעה אחת. נִזְדַיַּנְתִּי כנגדה בכל מיני כלי־זין. נגמר בדעתי, שאם תושיט לי בסתר איזה דבר מאכל אזרקנו בפניה. אם תשים עלי את ידה, אדהפנה מעלי. אגיד לה, שאני יהודי, והיא — אינה כלום.

נלחמתי בצלה ונצחתיה, כל זמן שלא ראיתיה; אבל מכיון שהופיעה לנגדי, נתקלקלו כלי־זיני. שכרון השפיעה עלי. לא יכלתי לעמד לא מפני אש עיניה השובבות, לא מפני דִבּוּרָה העלז ולא מפני כלה שלה. הכל היה בה שלא מצד הַקְלִפָּה, אלא פשוט משיכה, משיכה שלא לרצונך; וכשנתנה עלי את ידה הָרַכָּה, כפפתי את קומתי והפקרתי את עצמי, שתעשה בי מה שלבה חפץ, והיא עשתה: במקום שחסרו לי כפתורים — תִקְּנָה; פחתות במלבושי — הטליאה; אֵם קטנה היתה לי, ומאכלים ומגדנות הביאה לי, וצותה עלי לאכל, ולא מריתי את פיה. היא השכיחתני את יעקב ואת תורתו.

וכשבאתי לפני יעקב — שכחתי אותה ולמדתי את תורתו, שאסור לקבל טובה בגלות; והתחרטתי על העבר בלב שלם, עד שבאתי לפניה.

בין המכתש והעלי הייתי נתון.

ועם יעקב הייתי מזדמן לפרקים תכופים; מן הלילה ההוא, שהיה ליל תשעה באב, על פי השבונו של יעקב, היינו נפגשים בכל לילה על הבר, עד שנפלה מריבה בינינו: אנכי לא הרשיתי להם בשום אופן, שהכל יביאו את בהמותיהם לכאן וילחכו את עמקו של פטרוני; וכך התנגד גם שמעון וגם ראובן לחפצי, שאביא את סוסי לרשות פטרוניהם. יהוסנו כמעט שנתקלקל, עד שעמד עלינו יעקב בדעתו המכרעת:

„חבריא! צריכים אתם לדעת: המרעה „לילית" הוא ענין של גנבה. הגנבה אמנם לא לנו היא, אלא מכיון שנמסרה על ידינו, חיבים אנו לנהג בה מנהג יושר וצדק. בא ונעשה חשבון, כמה סוסים לכל אחד? ולפי חשבון הסוסים נחלק את הלילות, ונהליף את מקום המרעה: למי שיש יותר סוסים, ירבו לילות המרעה בחלקו, והיתה זאת גנבה ביושר".

ההצעה נתקבלה, כמו שכל הצעותיו היו מתקבלות, לא כהצעות, אלא כגזרות; ומאז התהלנו נוהגים „גנבה ביושר"; והפטרונים היו ישנים בביתם, שמחים בגנבתם ואינם נזוקים, עד שנתחבר לנו נער נוצרי אחד, סירגי איבנוביץ בנו של ראש הכפר, גיסו של פטר חלפוב, שגם הוא היה לפעמים בהולכים „לילית". נער זה הוכרח מתחלה לקבל על עצמו גזרת יעקב, אלא שלמחר גלה את הדבר בכפר.

הפטרונים באו לכלל כעס. יעקב קבל את הדבר על חשבונו על דעתו, וספג עונשים מכולם; ומאז נסגר בית־הכנסת של יעקב: הפטרונים חדלו מלשלח אותנו למרעה לילית.

לכשתרצה, הרי היה קצת טעם בתרעומתם עלינו: הם נמצאו מרומים על ידינו. מאמין היה כל אחד, שסוסו מביא לו רֶוַח ידוע בכל לילה, כמחיר הנהוג למרעה לילה. שבעה לילות — פי שבע; ירח ימים — פי שלשים — ופתאם נודע להם, שסוס כל אחד היה רועה על חשבון פטרונו, הרי שגרמנו להם הפסד מרובה כל־כך בפעם אחת.

ואלא מאי? שמא תאמר — „גנבה"? מה איכפת לך — פרחח יהודי!? כלום שלך גונבים?!

כך אמר לי פעם אחת נוצרי אחד ממכירי: „זהו חסרון קבוע ביהודי, שהוא מכניס את ראשו למקום שאין מבקשים אותו כלל". וחסרון זה הרגיש בנו גם סירגי איבנוביץ, ומונה היה אותנו בו תמיד.

הקלויז של יעקב נסגר, אלא שבחרנו לנו מקומות אחרים ארעיים, ולפעמים שהתחלנו נכנסים איש לבית רעהו; והפטרונים לא הקפידו על הדבר.

איני יודע, מי לחש לה למריוסה באזנה, מי ומה הוא יעקב זה? ומה דעתו עליה? — שהתחילה לשנוא אתו מן הרגע הראשון, שנכנס אלי, „פרא־אדם", היתה קוראה עליו, „מעולם לא ראתה יהודי כזה!" כך אמרה לי: פשוט, יֵרָאה אני מפניו, מפני עיניו המשונות אני יראה, ואני בָזָה לו.

כשנכנס אלי, יצאה מן החדר ולא שבה, עד שיצא; ועלי יפה

היה הדבר: מפני שמן הנמנע היה עלי להמצא תחת השפעת שניהם בעונה אחת.

כך עברו עלי הימים בסביבתי הקטנה: פטר היה מחבבני לפעמים; אַנא השביעתני כעס וממרורים; מריוסה אמצה אותי לה לאח וְלְהֲטָה אותי באש שבעיניה. יעקב השפיע עלי מתורתו, שאסור לקבל טובה בגלות ממי שאינו בר־גלות, ושאנו צריכים להלחם על יהדותנו. סירגי איבנוביטץ נהפך לי לשונא, מיום שגלה בכפר את דבר „הגנבה ביושר", ושר המאה שלי למדני מסות צבאיות והצליח.

אני בעצמי, כמדומה לי, שלא הייתי ולא־כלום.

כך עבר הקיץ ורובו של החרף.

בין כך הגיעו ימי חג בבית חלפוב. איני זוכר איזה מן החגים. אלה היו לנו ימים קשים בגולה: מכיון שהתחילה אַנא עוסקת בהכנות מבעוד יום לכבוד החג, נזכרתי בערבי־שבתות שבבית הורים, בשבתות הקלויז, בחגי ישראל ובכל מה שחביב כל־כך על נער עברי, ואש של געגועים התלקחה בלבי. בימים אלו לא הועילה לי גם קרבת מריוסה, גם דמעות לא כבו את אִשִׁי. כגחלים לוחשות נצברו לי פה בתוך החזה. הטעמת מימיך אש כזה? רוצה אתה אז לשכב על הקרקע, להתגולל, ללחוץ את הלב אל איזה גוש. מעשה שגעון עולה פתאום על דעתך לעשות: לרקד, לשיר, להתאבק, לבכות, לצחוק — אפילו מלקויות היית נכון לספוג אז, ובלבד שתסיח דעתך ממה שבלבך.

חלפוב יצא והתמהמה יותר מן השעור. מריוסה העירה, שראתה אותו נכנס לבית־המרזח.

התחילה אַנא מקללת את היהודי המזגן — „מַשקה שלנו".

— הי, אמא, — מתערבת מריוסה — כלום מה אשם משקה בדבר? וכי בעל כרחו של אבא הוא מכניסו? ולאנסו הוא משקהו?

אנא באה לכלל כעס ושפכה קיתון של בוז על ראש בתה.

איני יודע מה היה לי. אגרופי התכוצו, דמי רתח בי; לא יכלתי לשמוע בקרירות דעת את עלבונה של מריוסה. הרגע היה רגע של סכנה, להתנפל על אנא חפצתי. אני לא ידעתי, שמריוסה מביטה אחרי, ומרגישה בכל מה שמתחולל בי.

באותו רגע נפתחה הדלת ונכנס חלפוב מבוסם. הוא הלך ופסע פסיעות חגיגיות מתוך פזוז והיוך. חלפוב מכיון שהיה מבוסם יצאה נשמתו מנרתיקה ושכנה על פניו. ברגעים אלו לא יכול לעשות אחרת אלא או לחבק, לנשק ולבכות, או לקלל, להכות ולחַייך. לא לחנם היה נוהג להתגלח לימי החג, כדי לתת מקום פנוי ורחב לנשמתו הרחבה. זהו ההבדל בין נשמת יהודי ובין נשמת מי שאינו יהודי; נשמת יהודי היא כולה רוחנית, מתכוצת ובונה לה מקום אפילו על חודו של חוטם. אבל נשמת עממי תופסת מקום מְרוח כביכול, כגשמי.

הוא התחיל משתעשע עמי ועם מריסה, חלק לנו ממתקים, ובלבד שנרקד עמו; אלא שאנא קדמה אתו בפנים חמרמרים.

— שוב שכור?

עיני אנא לא פעלו באותה שעה על חלפוב.

עלבון בעד עלבון -- וחלפוב לא יכול עוד להתאפק, עמד וקרא עליה:

— יהודוניה!

ראיתי את פני אַנא והם מכורכמים; ראיתי את פני מריוסה כשהאדימו, ראיתי את פני חלפוב, ונשמתו התחילה מתכוצת וחוזרת לנרתיקה. אנא התרחקה לחדרה. השורה נתקלקלה.

אני נרתעתי לאחורי. נשתוממתי: קריאה זו „יהודונית"—מה פירושה? נתמלאתי חמלה על חלפוב, על מריוסה הנרעשת, על אנא הבוכיה על רוח החג שבבית, שבשביל מלה אחת „יהודוניה" נתחללה; ונדמה לי שחלק גדול מאשם זה חל עלי. ובאמתו של דבר: כלום למי היתה שם שייכות למלה „יהודוניה" יותר ממני?! שמא לחלפוב!?"

ספורו של זקן נפסק כאן על ידי צהלת הסוסים שקמה לרגלי תגרה קטנה שנפלה ביניהם: הסוס החיצוני התגאה בקורטוב חירות ורוצה להזכיר את שכנו התיכוני על הדבר, וחלק לו נשיכה. הלז לא יכול להשיב לו מפני שהוא הבוש במוסרות, וצנף. הניד עליהם העגלון שוט, ועשו שלום ביניהם. —

—הטריחו את עצמכם — השמיע העגלון עצה טובה — רדו מעל העגלה ועלו הר זה, כדי שלא יקפא דמכם בקרבכם, מתוך ישיבת קבע!

אין מסרבין לעגלון בדרך, עשינו כמו שנצטוינו.

ז.

„ביום השני, הוסיף הזקן לספר, נתגלה לי הדבר במקצת. מריוסה נלתה לי שבכפר מרננים אחרי אמה כי היא „יהודית שהמירה". היא אינה יודעת, עד כמה מן האמת יש בדבר... לפעמים, שאַבא קורא עליה „יהודונית", אבל זהו רק מתוך שכרות, וספק אם מדעתו הוא קורא כך, או שמא אינו אלא חוזר על הפטפוטים, שהוא שומע עליה בכפר. כשהיא שואלת את אמא בדבר, היא באה לכלל כעס. אבא חובב יהודים, אבל אמא שונאה אותם. היא גופה אוהבת את אביה יותר מאמה. גם היא מחבבת יהודים. מתרועעת היא עם בנות „משקה שלנו" שלא מדעת אמא. חידה היא בעיניה, מפני־מה שונאה אמא כל־כך את היהודים? אגב היא משביעה אותי, שאגיד לה את האמת: „איך הם היהודים שם בשכונתם? כמו יעקב הפרא, או כמוך?"

אנכי לא שמעתי את יתר פטפוטיה, מפני שעסוק הייתי ברעיון אחד: אם אמת הדבר מה שאומרים, הרי מריוסה חציה יהודית! נתתי את לבי למצוא את הסוד. גם זהו פרי החטיפיות, שעשתה אותנו עַזים כנשרים, קלים כצבאים, גבורים כאריות לעשות רצון פטרונינו; וערומים כשועלים למצא תחבולה בשעת הצורך. כבר העיד עלינו שר־האלף שלנו „פאוּל אקימוביטש" — יהי חלקו עם חסידי אומות־העולם בגן עדן — חַיָל זָריז, פקיד פִּכֵּחַ ופטרון רחמני היה פאוּל! אם נֶשֶׁר היה, אנו אפרוחיו; אם ארי היה, אנו גוריו. וכך היה פאוּל אקימוביטש אומר:

— אין לך חיל טוב מיהודי בשעת הצוֹרך, אלא שאתה צריך לדעת, כיצד להשתמש בו: אַל תתן להיל יהודי פקודות מפורטות ומבֹארות מתחלתן ועד סופן; מפני שאז אתה שולל ממנו את האפשרות להשתמש בכשרונו, לחַבֵּל תחבולות; — ומאבד אתה טובה הרבה. צוה לו רק את תֹּכן פקודתך ומטרתה, ואז היה בטוח, שאפילו מתוך הגיהנום יביא לך את מבוקשך!

מכיון, שנתתי את לבי למצוא את סודה של אנא, ישבתי לחבל תחבולות ומצאתי:

זה היה בראשית ימי אביב. חלפוב נסע לכפרים הסמוכים, שהיו תחת שלטונו, לגבות מסים מאת האכרים, ושהה בדרכו כמה ימים.

כל אותו היום צערתני אנא כמנהגה, שלחתני בשליחות יתרות, דרשה ממני שתי עבודות בעונה אחת, צעקה, קללה, דחפה בכתף, צבטה באזן — מומחה היתה לצער את המשועבדים. בלילה שכבתי על משכבי באכסדרה, זה היה לי מקום קבוע לשינה. אַנא עלתה על משכבה, ולא ישנה עדין, מריוסה כבר נשקעה בשינה. נזכרה אנא, ששכחה לסגור את הדלת לאכסדרה, וקראה אלי, שאקום ואסגר. אני התראיתי שקוע בשינה והעמדתי קול נחרה. היא קוראה, ואני נוחר. פתאם התחלתי צועק מתוך שינה בקול פחדים ובשפת יהודית:

—„הוי, אמא! הניחי לאנא! היא אֵם לבנים! רחמנות על ביתה!

נאלמה אנא, פוקח אני עינים לחצאין, ומביט אליה דרך הדלת הפתוחה. על השלחן שאצל מטתה נר דולק, רואה אני אותה— נרעשת ומַטָה אזנים. הוזר אני על קריאתי בקצת שנויים:

— בבקשה, אמא! כלום מה היא חיבת? היא מבריאה אותי! גם היא אֵם! — ומתהיל אני בוכה מתוך שֵׁנָה.

— האמנם? — אני קורא בתמיה ומתוך בכיה — אַנָא? יהודיה?

רואה אני, שאנא מסתכלת כלַפֵי מטת מריוסה; נראה, שדאגה, שמא תתעורר ותשמע את אשר לא לה לשמוע. היא לבשה את מהלצתה, ירדה אלי, והתחילה מעוררת אותי בחשאי:

— ישן אתה? קומה, נער! התעורר!

התעוררתי והעמדתי פני נפחד.

— על מה בכית?

— הלום קשה הלמתי.

— מה החלום?

אני שותק.

— סַפר, ספר!

— את אמא ראיתי.

— היא חיה עוד?

שקרתי לה ואמרתי, שכבר מתה.

— ומה אמרה לך?

— אמרה כי... שֶ...

— סַפר, ספר!

— איני יודע איך לקרוא זאת ברוסיה.

— ספר בשפת יהודית!

מביט אני עליה בתמהון מזויף.

— אמרה, שאם תצערני אנא, תבא בלילה ותחנק אותה.

פני אנא התכרכמו.

— ושוב אמרה, שאנא צריכה לחמול על ילדי ישראל, לפי... שגם היא בת־ישראל.

— —

תחבולתי לא הלכה לבטלה: יחוסה של אנא נשתנה אלי לגמרי. לפרקים, בשעה שאיש לא היה בבית, לא נמנעה מלדבר עמי יהודית.

מצבי לא לבד שנשתנה, אלא שנתהפך הפוך גמור. דומה ששמחה היתה להשאר עמי יחידה בבית ולפטפט עמי. צריך אתה לדעת שמצבה של אנא בכפר לא היה נעים כלל. מכירות לא היו לה הרבה ולוַאי שלא היו לה כלום. כשהיו באות אל ביתה, הַשדנות משותפת ניכרת מתוך שיחתן וישיבתן. הרבה כתרים היו קושרות זו לזו, הרבה הבה היו מראות אחת לחברתה, שלא כפי הרגיל אצל בני אדם. ניכר היה שכל אחת רוצה להשתיק בדבריה את הרהורי הלב. כל שיחה משיחותיהן מתחלת היתה במה שמתחלת, וגומרת תמיד בדבה על נשים שאינן זהירות בעניני ה„צירקוֹב"; ואנא, כשהגיעה לפרק זה, היתה מתאדמת, מפני שיראה היתה, שמא תתאדם; וכשהרגישה באודם פניה, התחילה מפטפטת ומשתדלת להעלים על מבוכתה ולהבליט את זהירותה והבתה לדת ההדשה.

מתפטרות היו המכירות הטובות מתוך מבטים משותפים של ערמימות. צריכה היתה אנא להיות או שוטה גמורה או פקחית יותר מדי, כדי שלא תרגיש בעוקצם של המבטים הללו.

יחוסו של פטר אליה היה בכלל רצוי מאד. כשנפלה פעמים קטטה ביניהם היתה היא אשמה בה יותר. וכך זוכר אני, פעם אחת, אחר שכבר נתגלה סודה, שכבתי על משכבי, ולא יכלתי לישון. מחדר המטות נשמע קול אשה מספרת עם בעלה מתוך קטטה. היא התנפלה

עליו, על ששכח להביא שמן לַמפדא. יום פגרא היה, וחלפוב שכח או לא ידע בו. חלפוב היה קל שבקלים בענינים דתיים; תמיד היתה אנא מקנטרת אותו על התפקרותו. היא צערתהו בקטטותיה, עד שכשל בו סבלנותו ועמד עליה:

— אילו הייתי כל־כך צנוע וחרד, כמו שאַת דורשת ממני, אפשר שהייתי מהדר לשאת אשה... אשה... שהיא... שהיא נוצרית אדוקית.

אפשר, שלא התכון לפגוע בכבודה ולהזכירה מה שהשתדלה לשכוח; אפשר שזו היתה אצלו טענה נשמעת. אלא שאנא שמעה בזה את עלבונה, פָּרְשָׁה ובכתה.

זה היה חסרונה של אנא, מום קבוע בנפשה, שהיתה רַגְשָׁנִית יותר מדי. מרגישה היתה בדברים, ששמעה על השבונה, לא לבד מה שנאמר, אלא כל מה שהדברים יכולים לַהֲלוֹם. וכל עלבון, שנאמר סְתָם, נוטה היתה לקבל על השבונה. לכשתרצה, יכול אתה למצא מום זה גם אצל הרבה מההטופים: בִּגְדוּדוֹ של לידרים הייתי עומד בעת מן העתים. בְּאַלְפִּי היו הרבה תַּתַּרִים, קצת קָרָאִים וגם סכום הגון של יהודים. לכאורה — לא כלום, אבל צריך היה, שיקרא חַיָל אחד: „אַנְטִיכְרִיסְט" — מיד הזדעזעו היהודים, ורק היהודים! הַתַּתַּרִים והקראים אדרבה מִשְׁתַּמְשִׁים היו הם־גופם בקריאה זו לעלבון הברם, אפילו אם הוא נוצרי. זהו שאמרתי לך: היהודים הם רגשנים יותר מדי.

בקצור, חיים לא נעימים היתה אנא. מתבודדת היתה בין עם רב. שתקנית נעשתה לְאָנְסָהּ; וזהו אסון גדול אצל הבריות הללו. נשים פטפטניות הן, כשאתה מְחַסְּרָן את היכלת לפטפט, אתה גורם להן רעה רבה.

בר־שיחה נעשיתי לה מן היום, שנגלה לי סודה; מפטפטת היתה באזני על השבון שתיקתה כל הימים. ובתוך פטפוטיה ספרה לי דבר והפוכו: ספרה לי שהיא מתגעגעת על אנשי עירה וקרוביה; ושהיא שונאת אותם תכלית שנאה. יתכן, שאמת ספרה. גמירא: אין שונאים אלא דבר שגורם צער והפסד. שונאת היתה אנא את קרוביה, מפני שגרמו לה צער הרבה: צער חרטה, צער געגועים. אולי גם צער בושת וכיוצא בזה.

ומכיון, שהותר אצל אנא הקשר של „עשרת הקבין" שלה, שוב לא נקשר. לא נזהרה מלדבר יהודית לא מפני מריוסה ולא מפני יעקב'

שהיה סר לפעמים אלי. התחילה אנא מקבלת אותו בפנים מסבירות. רק מריוסה היתה מבריחה את עצמה מלבוא עמו בדברים. פשוט, שונאת היא אותו. בית אנא נהפך לאט־לאט לבעין קולוניה יהודית, או, לכשתרצה: כעין קלויז יהודי, ביחוד, בשעות שפטר לא היה בביתו. נאספים היינו שמה ומסיחים יהודית, כמו שמסיחים עכשו באיזה קלויז. חפשים הרגשנו את עצמנו ברשותה של אנא. היא נהיתה אם לחטופים שבגולה, גם מריוסה התחילה מפטפטת יהודית.

יעקב הרגיש, שהכנסיה שלו עוברת מרשותו לרשותה של אנא, וקנא, לבלי הרגש בעצמו שהוא־גופו הולך ועובר, הולך ונבלע, אלא שגם במקום הבליעה הוא טובע חותם ונותן צורה קימת לכנסיה החדשה. אנא מחבבת אתו הטיבה יתרה עלינו. כבוד היא נוהגת בו. לפעמים נדמה, שהיתה יראה מפניו.

צריך אתה לדעת, שאשה זו, באמתו של דבר, לא עזבה את דתה, אלא קבלה על עצמה חומר שתי הדתות. יראה היתה ביהדותה מפני הגיהנום היהודי — עכשו הוסיפה על עצמה עוד פחד של גיהנום נוצרי. חושד אני בה, שהיתה יודעת עוד לאמור „ויהי־נעם“ על פה; ובחלומות היתה מאמינה. לדבר זה הרי כל הנשים שוות. וחלומות היתה רואה לפרקים תכופים. יעקב האמין בעצמו, שהוא יודע לפתור חלומות והיה נטפל אליה ופותר חלומותיה.

כל־כך הרגלנו לדבר, כל כך הרחבנו לעצמנו רשות בבית זה, עד שפעם אחת השתקענו בשיחה יהודית, ולא הרגשנו שנכנס פטר בבית. הוא לקח מקום בינינו, התחיל מתערב בשיחה, וחיוכו הרגיל שכן על פניו. הוא שואל ואנו עונים; אנחנו שואלים — והוא עונה בשפת יהודית צחה, כאילו כך הרגלנו עמו מכבר, עד שהרגישה מריוסה בדבר:

— אבא! — קראה מתוך תמיה של שמחה — גם אתה יודע לדבר יהודית?

הזדעזענו כלנו, כלנו, כאלו מצאונו על גנבה.

חיוכו התרחב יותר והשתרע על כל פניו — ויאמר:

— ואלא מה חשבת? שאני איני יודע? ולואי שתדעי כמוני!

דבר זה הביא חשד בלבי על פטר, שמא גם הוא מומר, והחלטתי בדעתי לשאול עליו את אנא.

היא הוציאתני מטעותי:

פטר גדל מנעוריו בעיר שֶׁכֻּלָּה יהודים. לַבלר היה גם שם בבית הפקודות, ועסקים תמידים היו לו עם יהודים, עד שלמד את לשונם. בינתים היא מספרת לי, שחוֹבב יהודים הוא ואדם מצוין הוא. אלמלא כך, לא היתה מסכמת לעולם לעשות שטות זו לעזוב דת אבות וללכת אחריו.

— ומה שֵׁם עיר זו, שאת אומרת? — אני שואל לשם סקרנות בעלמא.

היא קראה את שם עירי. רעד עבר על בשרי.

— ומה שם אביך? — אני שואל בחרדה.

— בנדיט.

— מזגן היה?

— הן. ומהיכן אתה יודע? שמא זו עיר מולדתך?

הגדתי לה שם אבי — ושנינו ספקנו כפים. — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

תוך כדי ספורו של הזקן נפזר הערפל. נשאתי את עיני למעלה — ועל עגלתנו שטוחים שמים חֲשֵׁכִים, כִּפָּה נטויה, כוכבים מפוזרים וצבורים. נזכרתי בהבטחת הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו: „וארבה את זרעך ככוכבי השמים" — ונדמה לי, שאני רואה בשמים קבוצים־קבוצים של יהודים; מהם מגורשים, מהם כלואים בתוך הערפל החלבוני; אבל כמדומה לי שגם בין היחידים, הרחוקים, המגורשים, יש ערך קבוע וצירוף יפה. גם זהו קבוץ גדול של כוכבים מאירים, רחוקים־קרובים.

ח.

נשב רוח קר. נדחקנו איש לרעהו להתחמם בצבור. הזקן התכנס במעילו הישן והוסיף לספר:

„קבוצנו הקטן, מכיון שפרק מעליו עול תורה ומצוות, ובעול תורה חדשה לא חפץ להביא את ראשו — לא נשאר בכל־זאת הפקר.

נענועינו למה שנאסר עלינו הביאונו לידי כך, שבראנו לעצמנו תורה מיוחדת ומצוות חדשות.

כך, למשל, מדקדקים היינו, עוד קודם שקנינו לנו רשות בבית אנא, להפגש בכל שבת ולדבר לפחות שעה קצרה בלשון יהודית, ולוא יהיו מִלים שתים שלש — ובלבד שנצא ידי חובתנו. זה היה אצלנו מן הדברים, שחיבים אנו להעמיד עליהם את עצמנו בסכנה.

„מודה אני" לא היינו אומרים — מפני היראה: שמא ירגישו הפטרונים בדבר; ועל זה היו מדקדקים עמנו בשוט. רק מהרהרים היינו את הברכה, אבל אותם ההרהורים לא היינו מהרהרים אלא כשהיינו פונים כלפי אותו הצד, שנדמה לנו שמשם באנו ושם עיר אבית שרויה.

קרע של ארבע־כנפות היה נמצא אצל יעקב. הציציות כבר נקרעו מעליו, שלא ימצאוהו ולא נספוג עליו שוטים; אלא שאותו הקרע היה שמור אצלנו בסוד. מנשקים היינו אותו בשעת הכושר כאילו היה זה ספר תורה.

שעה אחת ביום השבת, ובימים שעל פי השבונו של יעקב היו ימי מועד — צריכים היינו לשבות ולהזהר מכל מלאכה. שעה אחת ביום הראשון ובכל חגי הנוצרים מהויבים היינו לעשות איזו מלאכה, לפחות — לקרוע ניירות או להבעיר אש.

ועוד רבות כאלה מצוות, שלא בדאנו אותן מלב ביום אחד. מאליהן נקבעו כל אחת בזמנה ונתקדשו אצלנו, עד שהיינו זהירים בהן גם אחרי כך, כשקנה לו צבורנו מקום קבוע בבית אנא.

נוסף על כל אלו עמד עלי יעקב בתורתו, „שאסור לבני גולה לקבל טובה ממי שאינו בר־גלות". ולא הרגיש שהוא־גופו הולך ונשקע בטובותיה של אנא השופעות עליו. בכל מקום שהיה רואה אותי עומד עם מריוסה, נכנס בינתים ומצא לו אמתלא להפרידני מעליה. אנכי כעסתי עליו בלבי, אבל לא יכלתי להתרים כנגדו. הִגִּיעַ הדבר לידי כך, שפקעה סבלנותה של מריוסה. עמדה ושפכה עלי את כעסה: התרחקה מעלי לגמרי.

זה היה אסון אצלי. עד אז לא ידעתי, כמה קשור אני לנערה זו. דומה היה עלי שנתרוקנתי מתוך לבי. זר נעשיתי פתאם באותו הבית. הכל משיחים שמחים, ואני שותק כאבל. הפשתיה, בקשתיה, רדפתי אחר מבט עיניה, חפצתי לפהות שתסתכל בי, שיפָגשו מבטינו. אבל היא מבריחה את עצמה ממני. לא! היא אינה מבריחה את עצמה, אלא, פשוט, אינה יודעת שאני מצוי בבית.

נזדמן לי יעקב ביחידות ושפכתי עליו קיתון של בוז. קם אני עליו מן הצד החלש: „לי אתה אורב? ואתה כמה טובות הנך מקבל מאנא? שמא קבלת עליה הֶתר מאת אביך בהלום?"

יעקב עונה לי ברוח שקט: „ראשית אין המשל דומה לנמשל; אתה ומריוסה — שניכם צעירים... ושנית, נניח שגם אני איני עושה כהוגן, הלא אתה אשם בדבר: מוטל עליך להזהירני, כשם שאני מזהיר אותך! הגע בעצמך, שגם אני מצטער הרבה על הדבר!"

ואני — נכון הייתי למחול לו על חטאו, ובלבד שימחול גם לי את חטאי. — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

חל דבר זה בשבת. למַסות יצאנו. אני עמדתי בשורה הראשונה, ובשורה שאחרי עמד יעקב מאחורי שכמי.

עמדנו במסת „שלש־קיחות", כך היתה נקראה אז: צריך ההיל לשרבב את רגלו השמאלית בקו ישר ושופע באופן, שפסת הרגל תהי מרפרפת על הקרקע, נוגעת ואינה נוגעת. זוהי קיחה ראשונה הקשה מאד, מפני שאתה נשאר עומד כלך על רגל אחת, ורגל שניה היא עליך משא יָתֵר. כך צריך אתה לעמד, עד שתשמע קריאה ל„קיחה שניה". אז צריך אתה כרגע לעמוד על הרגל המשורבבת, ולכוף את הימנית לאחור על ארכובתה. בקיחה השלישית צריך אתה להציג קדימה את הרגל הכפופה.

בפעם ההיא עכבונו על הקיחה הראשונה יותר מדי. עורקי התחילו רועדים, כעין מחטים השתי תחת עור רגלי. נדמה לי פתאם, שנקטעד רגלי מתחתי, ואני עומד תלוי באויר. נפלתי.

זה היה סרחוני הראשון ביום זה, שלפי שעה עשה שר־המאה את עצמו כלא־רואה, ואני נחמתי את נפשי, שזה יעבור בלא כלום.

עסוק היה שר־המאה עם הקיצוני שבשורה: עמידתו לא נראתה לו יפה. בין כך נכנסה בי קליפה עקשנית: רוצה הייתי לקים מצות „שיחה יהודית". נטיתי לאחורי כלפי אזנו של יעקב ולחשתי לו: „כל היום יהזיקני! מתי נשבות שעתנו?"

באותו רגע עבר שר־המאה בין השורות, והגיע מאחורי. הוא שמע אותי מדבר יהודית — אזנים נקובות לכל המצביאים — וזה היה סרחון גדול, שלא מחלו ל„חטוף" בשום אופן, רק השוט הרצה את עונו.

נצטרפו עלי שני סרחונות; וכשחזרתי לביתי, לא חזרתי ריקם: פקודה נתנה עלי, שאבוא מחר לספוג עשרים מלקיות.

קבלתי את הפקודה בהכנעה חַיָלִית וּבְקֹר רוח — לכאורה.

דבר זה יפה היה בעיני שר־מֵאָתִי. הוא היה חַיָל גמור ברוחו ונשמתו: שונא היה את הבַכְיָנִים ואת הפַחְדָנִים תכלית שנאה.

הוא הסביר לי פנים ואמר: מאחר, שֶׁחַיָל זריז אתה, הריני מֵקל עליך את ענשך: הברירה בידך להלק את מלקיותיך, עֶשֶׂר תקבל מחר, ועשר תוכל לדחות לזמן שתרצה.

הֲקָלָה זו היתה נוהגת אצל החטופים, כְּשֶׁאָמְדוּ את גופו ומצאו, שלא יוכל לעמוד בסכום מלקיותיו בפעם אחת; או כשמצאו, שהחוטא ראוי להטיה כלפי חסד. זו היתה הקלה לכאורה, אבל באמתו של דבר, חמורה הקלה זו מן העונש־גופא. קשה נעשה עליך האכילה, השתיה, הַשֵׁנָה — חַיֶיךָ קשים עליך, כשאתה נזכר בכל רגע ורגע, ששכמיך אינן אלא שאולות אצלך; ושבזמן מן הזמנים אתה מחויב להשתטח על הארץ, לקבל רַכָּב אחד על צוארך, ואחד — על רגליך ושוטים מלמעלה יצליפו עליך אחת... שתים... שלש...

ונורא הכאב. מרגיש אתה שקרעו מעליך רצועת עור... ומלקות חדשה נופלת על מקום הקרע וקורעת רצועה חדשה... ורצועה אצל רצועה... ורצועה על גביהן... ולצעק אתה חפץ, אלא שגרונך כבר נחר. והופר אתה בצפרניך את האדמה שתחתיך, אלא שצפרניך כבר נתרכבו...

ולנשוך את בשרך אתה הפיק, אלא שאין בשרך ברשותך, ואין צוארך נשמע לך לנטות לכאן ולכאן, כל זמן שיושבים ורוכבים עליו.

קשה עונש זה כדינו של גיהנום; ויותר קשה ממנו היא הַהַכָּרָה בדבר, שאתה חַיָב לשאת עונש זה. הרי זה כאילו סופג אתה מלקויות בכל רגע.

נפתח לי אז פה לדבר:

— הוד מעלתך! נכון אני לספוג עשרים וחמש באחת, ולא עשר עשר בשתי פעמים!

— מדוע?

— כי חַיָל רוסי אינו פנוי לְנַהֵל חשבונות, שאינם נוגעים לו אלא לשכמיו: צריך הוא שלא להסיח דעת מעבודת הצבא אפילו לרגע אחד!

נסתכל בי שר־המאה בסבר פנים יפות וְהֶחְלִיף עשרים בעשר.

אז נגש יעקב מתוח־קומה ומצדיע, ועמד לפני שר־המאה:

— הוד מעלתך! לא הוא האשם בדבר, אלא – אני. אני הוא שדברתי אליו, הוא החריש. גם בנפילתו בשעת המסה אני חַיָב; אני נתתי מכשול לרגליו. נכון אני לספוג את מלקויותיו, כְּחַיָב בְּדָבָר.

הצליף עליו שַר־המאה מבט מתוך פנים מאירות ואמר:

— כונתך אמנם רצויה היא מאד, כשאתה מוסר את נפשך תחת הברך; יכול אתה להיות לדוגמא לכל החילים הצעירים. טַפְלִיָא! השומעים אתם? כך תאהבו איש את רעהו, כמו שיעקב אוהב את חברו הנאשם. אבל דע לך, שאת שר־המאה אין לרמות. עיני שר־המאה משוטטות בכל. שר־המאה ראה והבחין מי החוטא!

הזרתי לביתי לא עצב ולא שמח. כמדומה לי, שלא הרגשתי את עצמי כלל. דומה היה עלי, שכל גופי אינו שלי, אלא שאול אצלי לכמה שעות.

הרבה פעמים התעוררתי באותו הלילה. נדמה לי שנחשים זוחלים על בשרי.

למחר השכמתי ויצאתי. מריוסה שכבה עוד על משכבה בין יקיצה ותנומה.

— להיכן? — הפסיקה לי אַנא את דרכי.

עמדתי רגע מחריש, ואחר כך פתחתי את לבי לפניה וספרתי לה את הכל.

אנא הגיעה עלי בראשה, ודמעות התנוצצו מעיניה: „אמלל! ולהיכן אתה הולך?“

— לבית שר־המאה, לקבל את שלי. אם נגזרה גזרה — תתקים נא מהרה.

— בלב ריקן?

— אחת היא — נענעתי ביד, והלכתי לדרכי פסיעה דקה.

פגשתי אנשים ולא ברכתים לשלום. בני אדם הדביקוני מאחרי ועברוני — ולא הסתכלתי בהם. לא הרגשתי באותה שעה בשום דָבָר לבד משכמי ומן השוט המכאיב.

התרכך בי לבי בפעם זו, כאילו היה באמת בשרי משי, ושכמי — זכוכית! כאילו לא חטוף אני! לבכות כבן־יחיד בקשתי פתאם. הדמעות חנקו אותי בגרוני.

בית שר־המאה היה רחוק מבית חלפוב מהלך שתי שעות. וכשהגעתי לאותו בית עמדתי על הפתח וחכיתי ליציאתו של שר־המאה.

נדמה לי, שאני שומע מבפנים איזה קול רגיל... לא זר לי... טענות... וִכוחים אני שומע, אבל איני מבחין את הדברים; וגם אין בי כוסף להבהינם. כשלה סבלנותי. חפץ הייתי, שיצא שר־המאה תיכף, ויעשה מה שיעשה. וישאוני מהר לבית החולים, ויחבשוני איך שיחבשוני. ויהי ערב ויהי בקר, ויעברו הימים, ואשוב לבריאותי. ובה במדה רוצה הייתי, שיתאחר מלצאת, כדי שתתאחר גם שעת כאבי. נחלק בי לבי. רוצה הייתי ברגע אחד דבר והפוכו.

נפתחה הדלת. על המפתן נראה — רבונו של עולם! מה זאת?.. מריוסה?

היא יצאה יחד עם שר־המאה, לימינו. ביד אחת הוא מסלסל מחלפות ראשה, ובידו השניה הוא מחזיק את שתי ידיה. הוא פנה אלי.

— הורביץ! נערה יפה זו ממליצה עליך! אין זה כבוד צָבָא, שלא ישא פני נערה הגונה כזו. בשבילה מחול לך הכל. לך שוב הביתה!

נכון הייתי באותו רגע לספוג ארבעים מלקויות, ובלבד שאסיר מעליה את ידיו של צַבָּא זה.

כשחזרתי, התעכבתי על דרכי בכונה, כדי שתדביקני מריוסה. מקוה הייתי שעכשיו תדבר עמי. מבקש הייתי לשאול אותה, איזו הדרך באה לכאן, ואני לא ראיתיה בהליכתי על פני כל ארך הדרך?

ארכו לי השעות, הרגעים. נדמה לי, שלעולם לא תצא משם. רוח שטות נכנס בי לשוב ולראות, מה יֵעָשֶׂה שם במריוסה. סוף־סוף, מה יכול פקיד זה לעשות בי יותר ממלקויות?

קלו בעיני פתאם המלקיות. נדמה לי, שהן אינן מכאיבות כל כך, ושצערן אינו אלא צער עוֹבֵר, שאין כדאי לתת אליו לב כל כך. כמדומה לי, שבשרי אבד לרגע זה את הַהַרְגָשָׁה. יכולים היו להכות אותי; וַדאי שלא הייתי מרגיש כלום.

אני שבתי.

לאשרי לא היה עלי להסתכן וללכת עד בית שר־המאה: פגשתי את מריוסה בדרך. היא עברה על פני, השקיעה את עיניה בצדי הדרכים, כאילו איני אלא אבן מוטלת בשדה.

— מריוסה! — קורא אני אחריה.

היא הולכת לה, כאילו אינה שומעת.

— כך אַת עושה לי?! מריוסה! והלא מוטב היה שתניחיני הפקר לשוט!

היא עמדה על מקומה רגע קצר. מחשבה חשבה. נפלה המטפחת מתוך ידה; גהנה והרימתה ושוב הלכה לדרכה.

בדד שבתי אל הכפר. אנא קדמה את פני בדמעות מתוך שמחה. פרצו הדמעות גם מתוך עיני, בלי דעת — על מה. מבטי נפגשו במבטי מריוסה, ולא ידעתי פרושם".

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

סוסי עגלתנו הרגישו מורד תחת רגליהם, והתחילו רצים לתוך עמק, והעירו את העגלון שנמנם על מושבו. הקיץ העגלון — עורר את השוט. כך דרך העגלונים, בין כשהם עולים להר, בין כשהם יורדים לעמק, נַס נא להעיר עגלון מתוך שנתו, אפילו בליל־יום־הכפורים

בקלויז — מיד ינפנף עליך בידו. השוט הוא שפתו ולשונו, שהסוסים נזקקים לה. אפילו דברי חבה הוא מבטא בשוט. הרחיבו ותכפו הסוסים פסיעותיהם; ומתוך העמק הגיעו לאזנינו נביחות כלבים, מבשרות ישובו של כפר. מרחוק הן נראות לך כהזמנות יכהסברת פנים של מכניסי אורחים, אלא שכל כמה שאתה מתקרב אתה מכיר בהן נביחות כלבים, מֵעֵין: „גש הלאה!" „לך מעמנו!" „כל זר לא יבוא!" וכיוצא בזה. נשב עלינו רוח חמים ומעופש במקצת, ספוג בעשן צפיעים וריח... ריח בני אדם. עוד מעט ונראו לנו אורות מתוך בתים צפופים וּמְרֻוָחִים, אורות מנחמים, אורות רומזים ומקרבים. דומה עליך, שהכפר מתפאר על השמים ואומר: „זה כחי ויתרוני עליכם: אף על פי שבעמק עכור, בטיט ובצה אני שקוע, אפשר למצוא בי אורים וכוכבים.

כל הכפר־כֻּלּוֹ התכנס בתוך ד' אמותיו, נהנה במנוחתו, שאין מוטל עליו להצטער בענוי דרכים, ומכיר בהנאתו.

עשה העגלון הפסקה לשעה קצרה.

ט.

לאחר שהצטיַדנו במקצת חמימות בפונדק, עלינו שוב על העגלה. העגלון התחיל עוסק בשיחה עם סוסיו, והזקן חזר לספורו:

„נשאר חַיָּב" יצאתי לשני בעלי־חובות קשים. יעקב חפץ לתת בשרו תחת בשרי ולספוג את מלקיותי שלי. אלא שלא עלתה בידו; ומריוסה הטריחה את עצמה בהליכה של שתי שעות, ופטפטה דברים לפני שר־המאה והצילה אותי. לשניהם אני חיב, אלא שאת טובתו של הראשון השתדלתי להקטין בעיני, כדי שלא אהיה חיב לו תודה ושאוכל להפטר ממנו: קשה נעשתה עלי השפעתו; והשניה אינה רוצה לקבל את תודתי.

בימים ההם — ואני התחלתי רואה ומרגיש את עצמו חַיָּל צעיר, שכבר זכה לְהַאָרַת־פנים של הָרָשוּת. שר־המאה כבר קרא עלי בפני ושלא בפני — „זָרִיז". הרגשתי את ערכי, ושאיפות צַבָּאִיּוֹת התחילו מְלַבְּבוֹת אותי. רוֹאֶה הייתי את עצמי בחלום פעמים — אופיציר ופעמים

גדול מזה... נלחם אני על שדה הקרב... נפלאות אני מראה... בימים ההם התחילו מְסִיחִים בין הַחַיָּלִים על הטורקיים. וְכּוּחִים נפלו ביני ובין יעקב: הוא היה מוכיח לי, שהטורקים הם בני ישמעאל דודנו — ואני לא האמנתי; לא חפצתי להאמין בשום אופן. הוא אמר, שהישמעאלים שלו הם נבורים, עזים כנמרים — ואני אמרתי: „מי יתן לי עשרה טורקים וַאֲפַלְחֵם בכדור אחד!” וכוחינו התחילו מרחיקים אותנו זה מעל זה. הוא נעשה קשה עלי באַזהרותיו, בוִכוחיו, בדבריו.

היה מעשה. במסות יְרִיָּה עמדנו. יעקב קלע אל מטרה רחוקה בתכלית הרוחק הדרוש שתים־עשרה פעמים תכופות ולא החטיא. הוא הצטיין הפעם מכל חבריו. קרב אליו שר־המאה, שם ידו על כתפו, הראה לו פנים של חבה וקרא:

— הֵידָד, יעקב! רואה אני בך אופיציר בקרב הימים. שמא יש לך איזו בקשה, שאל ואמלאנה!

עמד יעקב ובקש, שיתירו לו להתפלל תפלה יהודית בכל יום, וביום השבת יהא פטור מן ה„מַסוֹת”. —

הֵיךְ שר־המאה, ומלא את בקשתו.

צריך אתה לדעת, שאז כבר נתיאשה הָרָשׁוּת מתקותה להביא אותנו לידי הֲמָרָה. היא ראתה, שכל הסגופים, כל האמצעים לא העבירו אותנו על דעתנו אפילו בְּמַשֶׁהוּ. הבינה הרשות, שכשאנו עומדים בבל בוקר כנגד הצלב ואומרים תפלה, אינו אלא מפני שאנוסים אנו לכך; עמדה ובטלה את הכל. בקשתו של יעקב לא היתה קשה כל־כך להתמלא.

מאז נעשה יעקב אויב נורא לטורקיים. מצייר היה אותם כְּנַנָּסִים; קרא את כלב פטרונו בשם „טוּרַק”. —

בכלל נכר היה איזה שנוי ביעקב. שנוי שלא נִתַּן לעין לִשלוט בו. אבל מורגש היה.

הורף קשה היה אז. אפילו ימות השנה נשתנו ונעשו רפויים בזמן הזה. דור דור ובריותיה, דור דור והרפיו. אֶשְׁתַּקֵד בחורף ראיתי את כַּלָּתו של הרב יוצאת לרחוב פרועת ראש; ובימות החמה שתתה חמין והצטננו שִׂניה. זהו שאמרתי לך: עולם הפוך אתה רואֶה! לשעָבר

לא היתה אשה מגלה ראשה אפילו בפני בעלה. ובחורף היה סכנה לצאת בגלוי ראש אפילו לגבר. ובימות החמה לא הצטננו. אשתקד פגשתי חַיָלִים רועדים מקור. בימינו היתה חרפה לחַיָל, שהקור ישלוט בו. דור דור וְחַיָלָיו, דור דור וזמניו.

בקצור, חורף קשה היה, סופות שלג... קלקול דרכים... לא יכלו אכרי הכפר לצאת למסעות וישבו בבתיהם. מפני שִׁעמום ובטלה עשו חתונות. סַקרנים הלכו להסתכל בחתונות, כמנהג. גם אני הייתי אחד מהם. זכיות יתרות נתנו לי מאת שר־המאה, שהייתי פטור מהרבה מסות, שהיו עלי באמת למותר; כבר התמַהיתי בכל מיני המסות, והיה לי די זמן לבלות בסקרנות. שר־מאָתי היה מחבב כמעט את כל החטופים שגדלו, מפני שהם היו חַיָלִים מצוינים ביותר; וכלום מה תקות שר־המאה? כשיבוא שר־האלף לראות במסה, יכריז: „קָלָס, שר־המאה! כמו ששר־המאה מכריז עלינו: „קלס, חילים זריזים!"

ואותה חתונה — לא בבית אכר פשוט היתה, אלא בביתו של אכר עשיר, אחד מאלה, שמשתדלים לצאת מתוך אכרותם. ומזומנים היו לאותה החתונה ה„סולת" שבכפר: בעלי־המשרה המועטים, ראש הכפר, סופר הפקודות וכיוצא בזה.

שר־מאָתנו היה צַבָּאִי עלז, אָהב לשמוח ולשַׂמח. נטיה יתרה היתה לו לפעמים לבַדה דעת חיליו, אבל תמיד היה הוא הראשון, שהתחיל צוחק על בדיהותיו; ויכול היה לצחק עד כדי יציאת נשמה. ומן הנמנע היה אז, שלא תצחק גם אתה, אם לא על בדיחתו, לפחות — על צחוקו המלא. אדם טוב היה. יהי גם חלקו עם חסידי אומות־העולם בגן־עדן! ואתה אל תסתכל במה שהיה מַלקה אותנו לפעמים תכופות: כך היה מנהג העולם אז. וגם הוא גופו נתגדל ונתעלה מתוך מלקיות. משל למה הדבר דומה? הרי עגלון זה, שהוא מכה את סוסיו, שמא תאמר, שאינו אוהב אותם?

אוהב היה לגעור לפעמים, אבל גם גערתו היתה פועלת עליו יותר מאשר על החילים. הוא־גופו היה לובש בשעת גערתו צורת „חיל נכנע". חילים ברחנים היו אומרים עליו, שהוא קם בכל בוקר בחדרו, ומצדיע בלפי ה„מונדיר" שלו, התלוי לו שם על הקיר...

ואוהב היה להתערב לפרקים בין ההמון ולשַׂמח את הבריות; ואז היה הוא־גופו שמח יותר משׂשׂמח את אחרים.

דבר הלמד מאליו, שגם הוא היה במרקדים על חתונה זו.

גם מריוסה היתה בין הקרואות, שלא כדרכה והַרגלה. מונעת היתה מריוסה את עצמה מבתי חתונות וְחִנְגָאוֹת, ויפה עשתה! עצבון פניה היה מתגלה יותר, כשהיתה נמצאת בין נערות אחרות. עִצָבוֹן? לא! נ כ ר י ה היתה, נכריה ובודדה בין הרבים. כשהיתה שותקת, היתה שתיקתה נִכּרת בין הפטפוטים ההומים, וכמעט שהיה לשתיקה זו קול; בשהיתה משתתפת בפטפוטים, היה קולה נכר ונבדל מבין הקולות. תלבשתה היתה נראית מבין כל התלבָשות, אף־על־פי שלכאורה היו כלן שוות, כפרניות. הלוכה, ישובה וכל עצמה היו מעֵין דבר בפני עצמו. ומשעת כניסתה עד שעת יציאתה היתה נתונה תחת מטר של חִצי־עינים, שנתכו עליה בלא הָשֵׂך ועשו, כִבְיָכוֹל, את גופה ככבָרה...

נסתכלתי בה אז, ונדמה לי, שפניה התארכו יותר, פיה התכַוֵץ יותר, עיניה גבהו ונכנסו יותר בְּמִשְׁבַּצְתָּן והיא־גופה נצטמצמה יותר. הזכירה לי במקצת את פני אמי בלילות תשעה־באב, כשישבה בין שכנותיה הַהֶדְיוֹטִיוֹת וקראה לפניהן: „איכה ישבה בדד".

כל אותו הלילה רקד שר־המאה עם מריוסה. שאר הנערות סֵרְבוּ מתחלה לְרַוָקים ההדיוטים: הן קווּ, כנראה, שסוף־סוף יפנה שר־המאה גם אליהן. ומה עלתה לבסוף? לבסוף כעסו הרוקים על הבתולות, הבתולות על מריוסה ואני על שר־המאה.

בשעת הפסקה נעשתה נבָלה: הָרַוָק סירגי איבנויץ, בנו של ראש הכפר, איש ריבי מאז — עמד מאחרי מריוסה, וקרא עליה בקול משונה: „יהודונית!"

צחוק עולב התפרץ מפיות הנערות הקנאיות.

מריוסה נתכרכמה, הביטה על סביבה. פגעה עינה מתחלה בשר־המאה. הלז סלסל שפמו, והשתדל להעמיד פנים כועסים.

מריוסה הסירה מעליו את עיניה, נתקל מבטה במבטי. נתמלאה סאתי; צריכה היתה להתרוקן.

בקפיצה אחת התנפלתי על העולב, סחבתיו עד לפני מריוסה, תקעתי לו אחת ושתים ואת ערפו מלקתי בחלל הסיט, בין אצבע לאַמה.

— בַּקֵש סליחה! — צויתי עליו.

אין לך בן־מקשיב כבן־נח בשעת אנסו: הוא לא סֵרֵב. בקש סליחה על פי הנוסח ששמתי בפיו, ונצל מתוך סיטי.

הביט עלי שר־המאה מתוך התחוננות, כאומר: „יפה עשית! וזה הציל אותי מהתנפלות מצד יתר הַרָקים. מריוסה יצאה ואני אחריה.

בחוץ התיפחה בדמעות. היא גמגמה ופלטה מלים מתוך הבכי ולא ידעתי מה; נִכַּר, שהיא מטחת דברים. כלַפי מי? כמדומה, כלפי אמָה. חפצתי לנחמה, ולא ידעתי במה — ונלך שנינו מחרישים.

שלג גרים הרק תחת צעדינו לסֶרונין, כאילו לחרוזים אני מתכַונים. מבית החתונה הגיעו לאזנינו קטועים של קטטות, הנגאת וקולות המוסיקה. דומה היה, שקולות אלו דולקים אחרינו וקוראים עלינו: „יהודונים!"

חם בי לבבי פתאום, כאילו נעשיתי מליץ טוב על היהודים. נזרק מתוך פי:

— אם כל־כך קשה עלבון אחד של איזה פרחח, שאינו יודע עדַין את מִנין שנותיו — על אחת כמה וכמה קשים ימים, ירחים, שנים של עלבונות!

היא זקפה עלי עינים נוצצות. נראה שקבלה את הדברים על חשבון רגזה עלי ורצתה לפיסני.

— שנים!? — תְמֵהָה היא — ומה אני עושה לך? איני רוצה, שתשמע תמיד בקולו של יעקב. אדם רע הוא! הוא שונא לי! תמיד הוא אורב לנו להפרידך מעלי!

— הוא ירא, שמא אָמִיר דת.

היא הביטה עלי הַבָּטָה שאין לעמוד בפניה, הבטה של אֵם, של אחות נעימה.

— לא! פסקה ואמרה — אנכי לא אניחך לעשות כזאת: אומללים תהיו, אתה ובנותיך, כל הימים. יודע אתה? החלטתי בדעתי,

שלא להנשא לעולם. יודעת אני, שגם לבנותי יקראו „יהודוניות".

נתקררה בלבי מְלִיצָתִי על היהודים. התחרטתי לגמרי על כל אותה השיחה שנפלה בינינו.

היא נשתתקה, אחר כך פנתה אלי שוב בשאלה:

— מפני מה מראה אִמָּא כל־כך שנאה ליהודים? הלא יודעת היא את היהודים יותר מֵאַבָּא!

— ודאי, מפני שיִרְאָה, שמא יקראו עליה „יהודונית" כמו שקראו עליך.

— ולמה הביאה על עצמה כל אותה הצרה?

— שאלי אותה, אולי תפתור היא לך את הדבר.

מה שהיה אחרי כן — אינו לפי שנותי, שאטפל בו עכשיו לפרטי פרטיו, כמנהגם של אלו הכותבים מעשיות. די לך לדעת, שהענינים נסתבכו בינינו. מריוסה נקשרה בי; לאחות נהיתה לי.

צדק יעקב בשהַערתו, שהגיד מראש. הרגשתי את עצמי בסבך, ולא עשיתי כלום להחלץ ממנו. אדרבה: ברצון או שלא ברצון נסתבכתי בו יותר ויותר.

עיני המסַפר הבריקו בחשכת הליל, עד שהתעני דמיוני להאמין, שצעיר בן י"ח יושב כנגדי. מחזיק טובה הייתי לחשכה, שהעלימה ממני את לובן זקנו, שלא היה מתאים כלל עם המימות הבַחרות שבספורו. הוא נשתתק לרגעים.

י.

קשה היה גורלה של אַנא — מסַפר הזקן שוב — אבל גם גורלו של פטר לא היה נעים כל כך. איני יודע, איך נוהג הדבר עכשיו. הלא אמרתי לך: דור חדש, בריות חדשות ומנהגים חדשים; אבל בעולמנו לא ראינו, שנערה עבריה, תהא מאיזו כתה שתהיה, תקום פתאם ו„תתלה" את עצמה ב„פריץ צעיר" ותאמר לו: „הריני ממירה דת, ובלבד שתקחני!" בנוהג שבעולמנו — המרת דת בלי ענבים למפרע מעולם לא קרה. כל המרת דת היתה על תנאי נשואין —

אלא שלא נעשתה בלי פתויים מצדו. פתויים והבטחות יותר משיש ביכולת למלאות — היו תְּנָאֵי עקרי להמרת בת־ישראל; וכך היה גם אצל חלפוב, כפי שנודע לי אחר־כך מפי אַנא.

אַנא, או כמו שהיתה נקראת ביהדותה „חנה", היתה נערה עבריה, תחת יד אם חורגת. פטר היה צעיר לימים, מרויח כספים יפים במשרתו בבית הפקידות, אורח לפרקים היה בבית המזיגה של בנדיט, אבי חנה; ו„מבין גדולי" היה בְּיָפְיָן של בנות ישראל בכלל, ובשל חנה בִּפְרָט.

הופיע פטר לחנה כמלאך הגואל, מתחת יד אם חורגת הוא חפץ לגאול אותה ולקחתה לאשה, מבטיח הוא לה „ארמנות זהב" „גן־עדן" בחייה — כל „העולם הזה"! עכוב קל יש בדבר: להמיר דת היא צריכה, סֵרְבָה בדבר, והאם החורגת מצערת, כמו שבני אדם יכולים לפעמים לצער; ומצבו של בנדיט הולך ופוחת, אין תקוה לחנה להגאל כל־כך מהר מתוך שִׁעְבּוּדָה של אם חורגת ולעבור לשעבוד הבעל, ופטר חלפוב מפַתה ומדבר על לבה. אומרת לו חנה, שהיא יראה, כי לא אושר, אלא אסון תמצא בחייה החדשים. זרה תהיה לאותן הבריות, שתבוא ביניהן, אם תהיה פחותה משאר הנשים— יבזוה; אם תהי טובה מהן יקנאו בה וישנאוה. כאלו רוח נבואה דבר מתוך גרונה. מבטיח לה פטר, שהיא טובה מכל הנשים שבעולם, ושהוא יהיה לה תְּרִים בפני כל הפורעניות שבעולם. אומרת היא לו, שירֵאה היא, כי גם הוא לא ימצא בה אושר: בהרבה מלחמות יהיה צריך לעמוד, ודאי שהוריו לא יסכימו; קרוביו יתרחקו מעליו; נבדל יהיה, יחידי, ערירי. מלגלג הוא בה ואומר, שכל זה אינו אלא דמיון חלום קשה של נערה אומללה, שאינה מאמינה באָשרה שבעתיד, ושלא כל הנשים שבכל האומות דומות לאם־חורגת שלה... מפקפקת חנה ומסרבת. קם עליה בכלי־זַיִן מיוחד: התחַלה והודיע לה בפתקה ששלח לה, שאם ימות — דמו עליה; אם לא ימות — ימית את עצמו מתוך מַסְקָנא אחרונה, שבנות־ישראל הן אכזריות ושמחות לאֵיד של נוצרים. נתפתתה חנה, עשתה מה שעשתה, ונקרא שמה מאז — אַנָא. —

ויותר ממה שראתה חנה בנבואה, מצאה אנא בחייה החדשים: נשות הכפר התרחקו מעליה מפני הרבה טעמים. הטעם הראשי היה, שאַנא לא באה מעולם לבית־המרזח, וגם בביתה לא שתתה ולא כִבְּדָה את אורחותיה בשום משקה. אין לך דבר מקרב את הבריות הללו כלְגִימָה. הגברים שנאו אותה, מפני שהביאה אתה מבית הוריה את התום והצניעות. שנאה משותפת לגברים ולנשים היתה כנגדה מתוך קנאה בבית חלפוב, שהיה מבורך בכל, בגלל חֲסְכָנוּתָהּ של אנא. כל אלו הטעמים, ועוד רבים מאלה, נכללו בשם אחד: „יהודונית". מותר לך לשמוע בשם זה את הכל. ואחי פטר וקרוביו — לא לבד שהתרחקו מעליו, אלא, פשוט, נעשו לו שונאים בסתר ובגלוי.

הכיר פטר לאחר זמן, שפחד חנה לא היה דמיון וחלום קשה, אלא נבואה של נערה שנתפתתה, שראתה את סופה, ונכוָה היה מהכרה זו. אולי זו היתה הסבה היחידה, שהיתה מושכת אותו לפעמים רחוקות לבית־מרזחו של היהודי „מָשקה־שלנו". חפץ היה להסיח מלבו את ההכרה הארורה, ולא תמיד עלתה בידו.

מתגעגע היה לימי ישיבתו בין יהודים, אלא שלְשָׁם אין אַנא יכולה שוב לחזור.

בתוך כך חלה חלפוב ונפל למשכב. אנא ידעה, שנשארו עוד איזו סכסוכי נחלה בינו ובין קרוביו, ושיש עוד טענות וערעורים על חלק השדה והבית, שנפלו בירושתו. היא דאגה תמיד, שמא יקדמנה פטר במיתתו: ישתמשו הקרובים באותם הערעורים, ידיחו אותה מעל הנחלה, והיא ומריוסה תשארנה עזובות וצפויות לעוני. הרבה פעמים העירה אותו בדרך אַגַב על הדבר; אבל הוא שמע, חִיֵּךְ, כמנהגו ולמחר שכח ולא עשה כלום. זו היתה הולשתו של פטר בכל מה שנוגע לכתיבה בשביל עניני ביתו: מִשְׂרָתו בבית הפקודות השניאה עליו כל־כך את „העט" מפני רוב שמושו בו, עד שקשה היה עליו לגעת בו, לצרך דבר שאין לו נגיעה למשרתו; אפילו כתיבת מכתב היה מַדחה מיום ליום, ועל אחת כמה וכמה — כתיבת ענינים הנוגעים לבֵרור זכיותיו על הנחלה, משא של שני המורים נְיָרות ושטרי

בֵּירוּרִים היה צריך לכתוב — אלמלי רצה לטפל בדבר — ואין תימה שדחה את הענין מיום לְיוֹם.

צריכה היתה אֲנא לדבר עמו עכשיו על הדבר, אלא שלא מצאה די עוז בלבה לזה. נדמה לה לפעמים באמת, שהיא זרה, נכריה במקום זה, כלום מי היא באמת, שתבוא להתנחל על אחוזתו של איזה זקן שמת מכבר, סמיון חלפוב? היא בקשה מעמי, שאעירהו על הצורך שבדבר. נכנסתי אליו והתחלתי מסיח עמו ומתגנב אל ה„ענין" בזהירות, שלא להרגיז את החולה בזכרון יום המות. זהירותי חיתה למותר. הוא דבר על אפשרות מיתתו במתינות, בקרירות־דעת גמורה, אלא שלפי דעתו אינו מרגיש כל־כך נחיצות להיות נחפז בדבר. עוד ימצא לזה שעת הכושר.

גם זהו הפרש גדול, שאתה מוצא בין יהודי למי שאינו יהודי: לכאורה — כלום שוטים הם הללו?! הרבה פקחים אתה מוצא ביניהם, שיכולים לסכסך אותך בערמומיות כשמָמית זו! אלא־שאף־על־פי־כן, בנוגע לדאגת מחר, למה שעתיד להיות, הם מְטוּמְטָמִים קצת. אינם מרגישים באותה ההרגשה הבהירה, שמרגיש בה היהודי. כמה, למשל, טורח אני בשביל לחשוך נדוניה לבתי, שהלואי שתנשא לאחר שתי שנים! כמה טורח אני לסלק לשעורין את חובי על ביתי, כדי שאשאיר אחרי מותי נחלה נקיה מחובות לזרעי! אמור מה שתאמר — הריני עומד על דעתי, שבני נח אינם מרגישים כל־כך את ה„מחר", כמו שהיהודי מרגישו. כשתרצה, הרי כל חיי היהודי אינם אלא הרגשות של מחר. הרבה פעמים אני שוכח את רעבוני ונדמה לי, שכבר סעדתי; אבל מה שצריך לי למחר, לאחר זמן — מעולם לא שכחתי. אין אני יודע, כיצד להטעים לך את הדבר: יש שנדמה לי, לפי מוחי המטומטם ב„דַיסא" של אנשי צבא, שהיהודי אינו אלא בריה של מחר.

פטר הקשיב לדברי, הבין שיש ממש בהערתי, אלא שלא הרגיש בה, לא הרגיש בנחיצותה, ודחה אותה לאחר זמן.

ומשער אני, שכשנתקָלים בעל ואשה, בן־נח ובת ישראל, בענין כְּעֵין זה, צריכות התוצאות להיות זרות, משונות ולא נעימות כלל. זהו

מעין... איך זה... מה שכתוב בחומש — מעין דור הפלגה, שאין זה מבין שפתו של זה: אם ידע פטר, שאַנא שלחתני, ודאי שרגז עליה בלבו והשָׁדה שהיא אינה דואגת כל־כך למיתתו כמו שהיא דואגת לאִבוד נחלה.

פטר חלה, חלה — ומת. צריכה היתה אנא לעמד בנסיון על דבר, שנפגשה בו בפעם הראשונה במשך חיי המומרות: להספיד את בעלה על פי נמוס.

גם פחדה האחרון לא היה פחד שוא. ראש הכפר, שהיה אחד מקרוביה, עִרְעֵר על הנחלה בשם שאר הקרובים. הוא פִּיֵּס אותם באיזה סכום של כסף; וסוף דבר היה, שהבית והנחלה קמו על שם הצעיר „סירגי איבנוביץ'". את אַנָא ומריוסה הוציאו ב„פִּצוּי".

לאחרונה נגלה, שכַּוָּנָה יותר עמוקה היתה בדבר. פרחח זה, סירגי אבנוביץ במשמע, אף־על־פי שהיו לו טענות על היהודים, שהם מכניסים את ראשם במקום שאין מבקשים אותם; ואף־על־פי שהיה משתמש בכל שעת הכּושר לגרום עלבון לאַנא ולבתה —, הבין בכל זאת, שיש יתרון למריוסה בתור אשה על נערות אחרות, ורצה לקחתה לאשה. כך דרכם של אלה: אתמול רוֹקֵק — היום לוֹקֵק!

יודע היה, שברצון טוב לא תלך אחריו; אבל מאחר שעשה מה שעשה, שלח אליה שליחים לדבר על לבה, והבטיח, שאם תנשא לו, ישיב לה ולאמה את הכל. אַנָא התחילה נוטה להסכים על הדבר. מריוסה פנתה אלי לשאול בעצתי. התחלתי גם אני נוטה לצד אנא.

— שקרן! — נתנה עלי מריוסה בקול.

צדקה ממני. שקרן הייתי באותו רגע. לא רציתי כלל, שמריוסה תנשא; ועל אחת כמה וכמה — שתנשא לסירגי איבנוביץ, ואלא מפני מה הסכמתי? איני יודע.

היא שלחה מעל פניה את השדכן.

חושב הייתי שלא להפרד כל־כך מהר מעל האמללות האלה ושלא לעזבן בתוך אסונן, אלא שאחרת גזרו מן השמים.

מלחמת סיבסטופול נחרצה. גדודנו נמנה בין הראשונים. נלקחתי שלא לרצוני מבין אהובַי בשעה, שהיה להן בי כל־כך צרך. —

יא.

מִפִּנָה אחת שבצד מזרח השמַיִם נראתה ערבוביה של אור והושך, כעין נוגה של שֵׂפָה רחוקה. התפשט הנוגה יותר ויותר. הרבה כוכבים נבלעו וכבו בו. דומה, שאיזה אוד של עולם נשרף וכבוי התלקח שוב בִּרְמָצו ויצא ללהב. לא! אין זה לא חורבן ולא שרפה! איזה „חדש" מתחולל שם ומפרכס לצאת. ואחר כל אותו הרעש האִלֵּם, רעש של אורים — יצאה לבנה פגומה ורגזנית.

הופיע לעינֵי המסַפר לאור הלבנה בתמונה זרה ומשונה, כאיזו בריה מעולמות שחרבו.

הוא הוסיף לספר:

מכאן מתחילה שוב תקופה חדשה בחיינו. דומים היינו עד אז כאנשים חיים בעל כרחם, בלי שום רעיון ותכלית. קמים היינו בבקר, מפני שאמש שכבנו; אוכלים היינו, מפני שרעבים אנו. יצאנו לחנוך המשטר, מפני שכך נצטוינו. שכבנו שוב בלילה, מפני שעיֵפים היינו. כל עצמנו לא נבראנו אלא בשביל המשמעת, והמשמעת גופה היתה דבר לעצמו. מכיון שהודיעו לנו את דבר הגיוס והמלחמה — נפתרה פתאם חידתנו. נודע לנו למה נחטפנו והובאנו לכאן, ובשביל מה סבלנו עד עכשו כל כך. דומים היינו, כאילו הרבה שנים הלכנו במערה בתוך חשך ואפלה, ופתאם האיר על דרכנו.

שמחים היינו.

נפגשתי ביעקב — וגם הוא עלז, שלא כמנהגו בשנים האחרונות. מן העת שקבל התָּרה על התפלה ועל מנוחת שבת נהפך לבר־„מרה שחורה". רוחות נכנסו בו: מתאונן היה, שאינו מרגיש בתפילתו אותו הטעם, שהיה מרגיש למפרע. מנוחת־שבת נעשתה עליו למשא. אבא אינו מדבר עמו בחלום. מתוַדה הוא, שהרבה פעמים הוא משמיט בתפילותיו ומתרשל בשמירת שבת. מאמין הוא, שגם ברקיע אין תפלותיו חשובות. לא זוהי תעודתו. יהדותו של הטיף אינה, לפי דעתו, אלא לעמוד בנסיונות.

אבל בשורת המלחמה פעלה עליו לטובה. הוא היה עלז כילד.

בבקר נאספנו על המגרש. אני נקראתי לבית שר־המאה:

— הורביץ! — פנה אלי פקידי הטוב — שלש בריות יפות מבקשות עליך, שאוציא אתך מבלל ה„שטירים", ואתן לך מקום ברוטה השַמשית. רצונך — ואמלא את בקשתן.

— הוד מעלתך! — אני עונה לו — אם גזרה היא מלפניך, הריני נכנע. אבל אם גם לרצוני יש ערך, הריני רוצה להשאר שטיר בגדוד. אם לא כן — כל אותו החנוך והנסיונות, שעמדתי בהם כל אותן השנים, למה הם?

חיוך של רצון נראה על פניו:

— ואם תפול במלחמה?

— לא אפול עד שאפיל, הוד מעלתך!

— מהיכן בטחון זה?

— איני יכול לדעת מהיכן, הוד מעלתך, אבל דיי שאני בטוח.

— מסכים אני לדעתך. נשמע מה תפטפטנה מליצותיך היפיפיות.

הוא פתח את החדר הסמוך, ואנא ומריוסה ואשת שר־המאה נכנסו. התחילו הוכוחים. הן עמדו על דעתן, ואני — על דעתי.

נִמְנָה על הדבר — פסק שר־המאה — נותן אני לך שתי דעות. בצרוף דעתי — הרי שלש כנגד שלש.

נתתי עיני במריוסה. היא חשבה קצת, עמדה והצטרפה אלינו. הכרענו את הרוב.

כשיצאתי משם, נטפלה אחרי מריוסה, ומסרה בידי חבילה קטנה. מצאתי שם אחר כך בתוך שאר חפצים: סדור קטן — ודאי שלקחה אותו אצל „מָשְקֶה שלנו" — וצלב קטן של כסף. הכרתיו. על צוארה היה תלוי תמיד.

הבטנו זה על זה והחרשנו. כלום מה היה לנו לדבר?

אחרי שנתרחקה כמה פסיעות, פנתה אלי שוב, כאדם שנזכר בדבר ששכח:

— כשתשוב?

— אשוב אליכן — היתה תשובתי.

ואני החזרתי את פני אליה; ושוב היא — אלי; ושוב אני אליה — עד שנתרחקנו.

אלהיה של אַנא הקדים את הרפואה למכה, ונשארה לפי שעה בביתה ועל נחלתה: סירגֵי נמסר באותה עונה לצבא ונספח אל גדודנו. ברוטָה אחת שֵׁרַתנו. הוצָאת הבית מרשותה של אנא נדחתה לפי שעה.

יב.

ובכן לא מִשְׂחק היו כל אותן השנים שלִמדוני לעמוד מתוך שכיבה, לשכב מתוך עמידה, לרדוף, וכו׳, וכו׳, וכו׳ — אנו יוצאים למלחמה...

לא רצה „שותפי בגלות" — נבחן במשמע — להפרד ממני. מתבייש אני לקראו בשם „רעי הנאמן". בני אדם בשַׁלותם הם כפויי־טובה. כך ברא אותם הקדוש־ברוך־הוא. אבל באמתו של דבר, הוי יודע, שרק חַיָל, בר־גלות וכלב יודעים לאהוב ולשרת מתוך מסירת נפש. גרשתיו מעל פני — והוא נטפל אחרי; הכיתיו — הוא ספג מכות ולקק את ידי; הצלפתי על רגלו בקַתּו של קנה־הרובה — התחיל מילל, קופץ על שלש רגלים ורודף אחרי. — לקחה מריוסה וסגרה אותו בצריף, וכסבור הייתי שנצלתי ממנו. — אבל עברו כמה שעות, והוא הדביקני בדרך, צולע על רגל אחת.

נגזר עליו להסתגף עמי יחד בכל סגופיו של חיל בשעת מלחמה.

בר דרך־ארץ נעשה נבחן. ביום ה־אשון הביט על כל הקהל מתוך חשד. השודים נעשו אצלו הכפתורים הנוצצים והבגדים התכֻלים; ודאי, מפני שמצא אותם סמוכים עם קתות קני־רובים, כזו שהצליעה את רגלו. אף־על־פי־כן הבדיל מתוך הקהל אותי ואת יעקב וחָסה תמיד בצִלֵנו. אמ"ו ברוטה, שהוא אוהב יהודים ומבחין ביניהם. אפשר שכך הוא באמת. הם לא ידעו, כמה לחם ובשר אכל כלב זה מיד יהודים עד שקנה לו הבחנה זו.

וגם חברים חדשים נוספו עלינו בימים אלו, ואחד מהם — וַסיל סטיפנוביץ זגרובסקי, יזכר שמו לטוב, אף על פי שהיה שונא ישראל. פולני היה.

ראשית התודעותי אליו לא התחילה ב„כי טוב": אותו וַסִיל דל נֵא היה, עני שצְרָכיו מרובים, ומן המְעַשנים היה. גם אני הייתי מעשן בשעה שהיתה בכיסי פרוטה יתרה; אבל הוא היה אדוק לדבר. כשלא היה לו, היה תובע מאחרים. כך טִבעו: „לבקש לא יכול, יכול היה רק לתבוע".

עומדים היינו שלשתנו: אני, סירגיי וזַגרובסקי. סירגיי היה חיל, שהַי לא בדוחק. הוא לקח אתו מביתו סכום הגון של כסף, גם הוריו היו שולחים לו סכום קצוב חדשי. תמיד היית מוצא אצלו טַבק מובחר. הוא פתח את בי־טבק שלו לגלם סיגַרה. ראה זגרובסקי והושיט יד לקחת. כך היה דרכו: בכל מקום שראה בי־טבק פתוח — נמנה עליו.

אבל סירגי היה מאלו הכפרניים, המתפשטים מתוך אכרותם ומדקדקים על השחצנות יותר מן האצילים. הוא בא לשרת בצבא בתנאי למפרע — „לעלות". רוצה היה להעשות אופיציר. מקוה היה, שכשישוב לביתו יצדיעו לפניו כני הכפר. ולפיכך כשראה את זגרובסקי פושט יד הצליף עליו מבט מגבוה וסגר בי־טבק שלו.

חמלתי על הפולני והִצַעתי לפניו מִשֶלי. הוא לא נמנע מלקבל, אלא שסִנֵן מבין שפתיו „יהודוני!" נסתכלתי בו בתמיהה: מְדַבר הייתי רוסית נקיה בנגונה וטעמה, בעוד שהוא מגמגם ומערבב רוסית שלו בפולנית. ומהיכן הכירני זה שאני יהודי? הרי זו חידה — אבל לא שהיתי עליה הרבה ויצאה מלבי. כבר עמדנו על ה„מגרש" והכינו להתחלה עליזה. דומים היו עלינו הימים כעין ערב־יום־טוב ארוך, ארוך עד לבחילה. בינתים קרה מקרה יוצא מן הכלל. מסביב לנו עמדה שלשלת חיה של שֻמָרים. הרחק הרחק ממנה עמדו מחנה הַסַפָּקים. אלה היו סוחרים, שסִפקו לחיל צרכי אוכל ושאר דברים נחוצים. בלי רשיון מיוחד, לא יכול שום סַפָּק לעבור את השלשלת ולבא בתוך הגדוד.

אחד הַסַפקים, שהיה נכנס ויוצא לפרקים תכופים, נראה לו ליעקב חשוד, אף־על־פי שלא ידע בָרִי מפני מה. לא נראה לו אדם זה כשר, ולא יותר. ואף לנבחן, צנוע ושפל־ברך זה, נראה אותו אדם כחשוד. ופעם אחת יצא מגדרו והתנפל על אותו סַפָק מתוך רוגזה רבה — שלא כמנהגו כלל. לקרעו כדג היה מבקש, ובקושי הצילוֹ יעקב מבין שניו.

ומאז התחיל מביט אחריו ביותר. הוגד לנו ביום זה, שהגינרל לידרוס יבא לתוֹך גדודנו. יעקב עמד על המשמר. שוב נראה לעיניו הספָק החשוד כאילו עלה וציץ מתוך האדמה. התחיל מביט אחריו. רוֹאֶה הוא אותו, שהוא נסתר תחת גל עפר, מוציא מתוך כיסונו אקדוח ומכוננו כְּלַפֵּי חלל האויר. באותו רגע הופיע הגינרל על המגרש. יעקב לא השב הרבה. כּוֵּן קנה־רובו מול הַסַפָק וקלע בו ולא החטיא. נגלה הדבר שזה היה פולני, שהתגנב לכאן להתנקש בנפש הגינירל.

בגדוד התחילו מספרים, שיעקב „עולה". הגינרל טפח לו על כתפיו וקרא עליו: קַלָס, אופיציר!

אחרי ימים אחדים ראיתי את יעקב ופניו חִורים. חיוכו שעל פניו דומה היה בעיני לחיוך קפוא שעל פני גוסס. ספרתי לו, שראיתיו בחלום כשהוא טובע בנחל של שמן.

הוא גלה לי בסוד, שהוא הבטיח לָרָשות להמיר דת.

קשה נסיון זה של השפעת טובה יותר מאלף מלקיות ומחיים מרים של חטוף. לא לחנם היה משנן לנו תמיד: „אסור לְבֶן־גלות לקבל טובה ממי שאינו בן־גלות". חבל.

אחרי ימים מספר נתמנה זגרובסקי לפי שעה לשמש את יעקב. הוא בא לפניו לנקות בגדיו וכלי־זינו. אבל זה לא היה בטבעו של יעקב. שנוא היה עליו תמיד למסור לידי אחרים דבר, שהוא גופו יכול לעשותו. הוא פטר מלפניו את זגרובסקי. הלז התרחק וסנן מבי שפתיו „יהודוני". גם אני הייתי באותו מעמד.

פקעה סבלנותי. הפסקתי לו את הדרך:

— שמע נא, פולני! שואל אני אותך, מהיכן אתה מכיר כל־כך מהר, מי יהודוני? רואה אני בך, שאפילו לדבר רוסית אינך יודע,

זאת אחרים אתה בודק? זוכר אני, שגם אותי הכרת על־פי הטבק שלי, שאני יהודוני.

— הדבר פשוט! — הוא עונה לי — מעולם לא ראיתי זחלנים מתנפלים בטובתם על אחרים כיהודים. מעולם לא ראיתי בני אדם סולדים מן הכבוד המגיע להם — כיהודי. והלא לפיכך אתם חביבים כל־כך על הרָשות. רוצה אתה לדעת, מהו יהודי? יהודי הוא פזרן, שקרן, נושק־שבט, זחלן, ויותר ממה שאחרים מפקירים אותו — הוא מפקיר את עצמו, משתעבד לכל כדי לשַעבֵד אליו את הכל. שונא אני את כל יהודים, וביחוד את זה שאני מקבל ממנו טובה.

עכשו נכון אני להודות על הרבה מדבריו, שהם קַיָמים ואמתיים. הפזרנות של היהודי בכל מקום, שיד גוי באמצע, שרתנותו, הוִתור על חלקו — הם חידה סתומה בעיני הגויים. יודע זאת כל מי שנתגדל ונתחנך ביניהם. פעמים שהם נותנים פתרון משונה לדבר זה. משער לעצמו גוי, שנִתְקַל בחסדיו של יהודי ובוִתּוּריו: „מסתמא הוא מרגיש בעצמו, שהוא חַיָב לי יותר".

בקצור, מאז נעשינו מקורבים וחביבים זה על זה. לא השתדלנו לכסות על יחוסנו. אני ידעתי, שהוא שונאי; והוא ידע בי, שאני משלם לו בשנאה גלויה; ואת זה אהב זגרובסקי. אוהבים היינו את השנאה שבין שנינו. —

בשעה שאתה מרגיש בעצמך צורך לקלל, לבזות, לשנוא — הרי חביב עליך שונאך, שנפגש בך, יותר ממאה אוהבים.

עד שבא היום וקֵרב אותנו רגע אחד קורבה שלא חזרה לבוא.

זה היה בליל... ארור ליל זה, שבלע גם את היום שאחריו!

כבר בחלו החילים בתעלולי התכסיס והשקרים: התחבא כדי שתתנפל! התנפל לכאורה כדי שתברח! או מה שעוד יותר מַשְמִים: עמוד בשורה, זרוק כדורים באויר, ואת האויב אינך רואה! חַיָל שבימינו לא אהב דרך שקרים: „או עלה ורצוץ את מֹחַ האויב, או נְפוֹל פגר מובס!" — כך היה דרכנו וכך נצחנו. „החץ — פזיז, עִוֵר ושוטה; הכידון — זָרִיז ופִקֵח!" — כך הִסִיק הגינרל שלנו.

סוף־סוף זכינו לשמע את התקיעות החטופות והדפיקות התכופות, שהורגלנו לשמען הרבה שנים ושהיינו טועמים בהן מעין זה, שאתה טועם בקריאתך בלילי פסחים: „כל דצריך ייתי ויפסח!" שומעים היינו אותן התקיעות ומתנפלים בכידונים על חללו של האויר. דוקרים על ימין ושמאל ב„יהי רצון כאילו" האויב עומד לקראתך מכוון כנגד כלי־זיינך. דוקרים ומנצחים היינו את השדים — ולא יותר. עם התקיעות הללי היה קשור איזה רגש חביב, נשגב, נורא, סודה של החילות. חביבות היו התקיעות, אחר שחזרת שלם מן המסות והרהרת בהן.

אבל אז באותו היום... אלו היו דפיקות לא ב„כאילו"! האויב עומד לנגדך „בְּעַיִן" ושואף לדמך!

רגע אחד אתה נזכר בעצמך, בגופך שלך, שאינו סובל דקירות ברזל. נזכר אתה, שיש לך עוד הרבה חשבונות עם עולמך, שהרבה ענינים התחלת ולא גמרת, והרבה יש לך להתחיל; ובאויביך אתה נזכר, שלא גמלת להם עדיין שום רע; ובאוהביך אתה נזכר שלא עשית להם שום טובה, ושבכלל באמצע עבודה אתה עומד, ואין השעה כשרה לך למות.

אבל כל זה אינו אלא רגע, מיד אתה נבלע ומתבטל בתוך השורות העומדות, שהכל מתבטלים שם... בריה חדשה נעשית. רגשים חדשים... רגש אחד חדש והכרה חדשה... קשה לצייר את הדבר. צריך להיות חַיָל על שדה־הקרב, כדי להרגיש זאת. כשתרצה הריני מאמין, שבשעת מלחמה יורדים שרי מעלה של שתי האומות ונכנסים כנשמות בתוך החילים.

בפרק זה פוסקים גם מאורעותיו של נבחן. מצאתי אותו על עֲרֵמת עפר שטוח מת. ערמה זו היתה מצבה של גבורי היום הראשון שיצאו בבקר מלאי כח ושאיפה לנַצֵח, ולערב נסחבו אל תוך הבור וְכֻסו בעפר. אין האדמה יודעת להבדיל בין לאום ללאום. אין לה תולעים מיוחדים ליהודים לבד ולשאינם יהודים לבד. שם במרום ודאי שמבחינים בין הנשמות ושולחים כל אחת למקומה הראוי לה. אמרו לי שגם יעקב נקבר כאן, קרוב להאמין. להשתי על הערמה קדיש לשֵׁם ספק, אין אני שוטה שאתגעגע על איזו נבלת כלב מת... אף־על־פי כן,

הרי זו רחמנות! נפש חיה גלתה עמי, רָעבה עמי, שָבְעָה עמי, פעמים — לחם, פעמים — מכּוֹת, והרי אהבה אותי.

למחר שוב יצאנו.

רגע הבטנו שוּרה בשורה, אדם באדם, אויב באויב. נמשכנו זה לזה במין אהבה לחבק ולרצוח, ממש כאותה המשיכה, שהייתי מרגיש למריוסה.

יְריות... ברקים... רעמים... שיחה בין שרי האומות היא זאת. נחשים פורחים ומפעפעים מלמעלה... שַׁ־פנילים.. בומביות... חַילים עומדים.. חַילים מטים... חילים שוכבים — מוּבסים.. מלקקים את דמיהם.. שוּרות מתרוקנות... התנגשות... קולות מתנגשים... המוזיקה הרוסית מכריעה את הקולות, משפיעה עוז, גבורה ובטחון, אלא שהיא הולכת וחסרה. היכן קול החליל ?.. נשבר קול חצוצרה... נפסק הבַּטנוֹן מאמצע! עוד קול אחד שאינו פוסק הולך ומתגבר. נדמה לי שהוא קורא: „גם כי אלך בגיא צלמות!"

אנשים מתחבקים, דוקרים, נדקרים, והורגים מתוך נפילתם. עובד אני על ימין ועל שמאל ומחכה לרגע שידקרוני, אבל נס נעשה לי: בין רמחים וחרבות אני עומד ואינם נוגעים בי.

קשה היה הרגע. לא יכול להתארך. אחד מן הצדדין צריך היה להפוך עורף.

אבל הרוסים לא יכלו לעשות זאת, מפני שכהן גדודנו עמד בינינו, ובידו התנוססו תמונות האֵם הקדושה והצלב הקדוש. חילים מביטים, מחדשים כח ומראים נפלאות. זהו מעין „נחש הנחושת". הזוכר אתה בחומש ?

חֵץ עף ובקע את האויר... הכהן נופל. התמונות נוטות ונופלות, נופלות... חַילים נואשים, מתחילים נסים.

באותה שעה חשתי את עצמי מחולק לשלשה בני־אדם בודדים ונפרדים, הֲנַע בעצמך: שמואל לעצמו, שמואל החַיל ושמואל היהודי.

„שמואל לעצמו" לחש באזני: „כבר עשית את שלך! הכל נגמר! ברח לך!"

„שמואל החילי" אמר: „הבוז לך! היכן זריזותך?! סמל גדודך נופל! נסה, שמא תציל!"

ו„שמואל היהודי" אמר: „ודאי שתציל! מחויב יהודי לעשות יותר ממה שמוטל עליו!"

אומר שוב „שמואל לעצמו": „זוכר אתה כמה מלקיות סָפַגְתָּ בשֶׁל תמונות אלו?"

אומר שוב „שמואל היהודי": „יודע אתה מי הן התמונות? ולאיזו אומה הן שייכות בעיקרן?"

רעיונות רבים עברו במחי, אבל הרגע לא היה אלא אחד.

חיש עמדתי על יד הכהן, הוא היה חי, ידו נפצעה, הקימותיו, נתתי את התמונות בידיו והרימותין למעלה — ותמכתי בהן.

„רוסים! הנה!"

איני יודע מי קרא את הקריאה, שמא — אני? שמא — אחר? שמא — מלמעלה?

סוף דבר היה, שנצחו „שלנו", אלא שלא עמדתי עד סופו של דבר: כדור פגע ברגלי ונפלתי.

איני יודע מה נעשה באותם הרגעים. חלום נעים חלמתי. נדמה לי, שאני ילד כָּרוּךְ אחרי אבא ושרוי בקלויז בליל יום הכפורים בין זעקות ותחִנות, אלא שאיזה חבר שובב עושה עמי צחוק ודוקר במחט על רגלי דקירות־דקירות...

כשהקיצותי מצאתי את עצמי בתוך ים של זעקות, צריחות ואנקות עולות מן האדמה, האמנתי ברגע זה, שאני נתון בגיהנום בין הרשעים הנדונים שם.

הכָּרתי חזרה אלי, ונזכרתי בכל. החזרתי את ראשי לאחורי, וראיתי את זגרובסקי מונח על ידי פצוע וגונח. הוא פקח עלי עין, שנאה ואהבה נשקפו ממנה. „זייד" — מלמל בשפתיו — ונפח נשמתו.

שלום לעפרך, שונאי האהוב!

מאחרי הגיע לאזני קול מלא, גונח וכואב. החזרתי את ראשי כְּלַפֵּי הקול, וראיתי את סירגי שוכב על צדו ומתאנח. מביט הוא על סביביו, קם ושוכב, קם ושוכב.

נוכל זה עשה בעצמו חשבון־צדק: בין כך ובין כך סופו ליפול ולהאנח! למה לו להמתין עד שתפגע בו החרב?! מוטב לו לשכב ברצון טוב ולהאנח למפרע!

ערום זה ראה כל מה שעשיתי קודם שנפלתי; ורעיון בא בלבו. הוא עזר לי לקום, חבש את פצעי, ואחר כך פנה אלי:

— שמע נא, הורביץ: דבר גדול עשית; אבל לך אין זה שוה כלום. אדרבה, סכנה לך בדבר: שוב יתחילו לאנוס אותך להמרת דת!

— ובכן?...

— רצונך? הֱיֵה לי לעד, שאני הוא שהרימותי את התמונות. הכהן לא יבחין בנו. ואני אשלם לך שכר טוב.

כך דרכי תמיד: מעולם אני שונא מציאות. פרוטה, שלא חשבתי עליה מראש ושלא עשיתי הכנות להרויחה, אינה חשובה אצלי כלום. דבר זה, שעשיתי עם הכהן, כלום עשיתי מתוך חשבון כדי להרויח כסף או כבוד? הרי זה מעֵין מציאה, ששנואה עלי! ובאמִתו של דבר, מי יאמר לי, שלא יתחילו לאנוס אותי על המרת דת? הא למה לי?

— ולך נחוץ הדבר, סירגיי! — אני עונה לו — לעלות אתה רוצה? להיות לאופיציר, או למעלה מאופיציר, אתה חולם? טוב. חתום לי שטר, שבית אַנא ונחלתה מכורים הם מידך למריוסה.

— אני מבטיח לך.

— איני מאמין בהבטחות.

— ומה אעשה?

— נְיָר ועט־עופרת יש בכיסונך?

— הן.

עמדתי לפניו כפוף על שתי ידים ורגל אחת. שלחן צולע הייתי לו, ועל שכמי כתב וחתם את השטר.

למותר היה כל זה. סירגיי היה עומד בדבורו גם בלא שטר. ירא היה תמיד, שמא אלך ואגלה את האמת. אל יהי חלקי עם מי שבונה לו ארמנות שקר!

יותר איני יודע מה נפל בסוף המלחמה, מפני שהובאתי לבית

חולים ארעי, ומשם נשלחתי לבית הולים קבוע. בדרך תקפה עלי קדחת נוראה, עד שאבדה הַכָּרתי ממני.

איני יודע כמה ימים או שבועות עברו עלי. נתון הייתי כל אותה העת בתוך... כיצד אקרא לך את זה ?... בתוך „תהו־ובהו". אַבא... אִמא... עבודת־הצבא... אַנא... שיות שחוטות... פטר.. כדורים... תמונות קדושות.. מלקיות... הכל היה בערבוביה, ואני בתוך הערבוביה, כמין דבר נבדל ופרוש מעל הכל. כמדומה היה, שגם ראשי פרוש מעלי. מרגיש אני בכאבו, ואף על פי כן אינו שלי.

וסוף־סוף נדמה לי, שאמא רחצתני באמבטי ולחלוחית מתוקה נשארה על בשרי, מעל ראשי הוקל.

מרגיש אני יד רכה וחמימה מרפרפת על מצחי, על לחיי, על צוארי...

פקחתי את עיני בפעם הראשונה, לפני עומדת...

— מריוסה ?!

— כך־כך — צוחקת היא לי מתוך דמעות — אני היא.

מאחוריה מבטת אלי תמונה.

— אַנא ?!

— מנוחה, מנוחה ! — הן מזהירות אותי — ברוך השם, עבר הַמִשְׁבָּר !

מפקפק הייתי, שמא כל זה אינו אלא חלום.

אבל זה לא היה חלום. הדבר פשוט: אנא ומריוסה התנדבו לשרת בבית החולים של הצבא בתור אחיות רחמניות, ואנכי לא ידעתי.

— מריוסה — אני מתחיל בבקשה — ספרי נא לי, איך באתי לכאן ?

היא התחילה מספרת, איך הובאתי וכיצד הורידוני מעל העגלה כבול עץ, ולא יכלה לגמור את ספורה: היא התיפחה בדמעות. אנא גמרה מה שהתחילה בתה.

— מריוסה ! והיכן בגדי ?

— תחת ידי.

— הוציאים אלי !

— למה הם לך ?

— פתקה יש שם.

הפצרתי בה והיא הביאה לי את הפתקא.

— קראי את הכתוב שם, מריוסה!

היא קראה את השטר שעל ביתה ונחלתה.

שתי הנשים הביטו זו לזו מתוך עליצות ותמהון.

— כיצד השגת את זה ?

אני גמרתי בדעתי שלא לגלות להן את הדבר, וכך עשיתי.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

כשיצאתי בריא מבית החולים, כבר תמה המלחמה ונכרתה ברית־שלום. אילו שאלו אותי לא הייתי חותם על הברית.

יג.

הזקן עשה הפסקה קצרה, נראה, שעשה דלוג רב בספורו והבליע דברים, שלא מצא לנחוץ לספרם. הוא נגע בהם רק במחשבה והתחיל כמו מאמצע הענין... „כך כך. יש לך הרבה ענינים באדם, שנעשים בו שלא מדעתו. דומה הייתי כל אותם הימים, שאיני מתגעגע כלל על הורי. כָתוב לא כתבתי להם כל הימים, פשוט, מפני שבעברית לא הייתי כתבן מומחה מעולם. ודאי, אילו נתפס שלמה אחי היה כותב להם תכופות. הוא היה ספרא רַבא, עליו השלום. ברוסית לא היה כדאי לכתב להם: אילו הייתי כותב להם ברוסית, היה זה דומה כמו שמשקין את הצמא במי־מלח. הורגלתי שלא לכתוב — ופטור. ונדמה לי, שכבר שכחתים.

אבל — לא! גם זה לא היה אלא הרגל: הורגלתי כל־כך להתגעגע, עד שדָש הייתי בדבר, ולא הרגשתי בו שוב. כך אני מבאר דבר זה לעצמי.

נגלה הדבר, שנשארה פִנה אחת בלבי, שסגורה היתה כל אותם הימים ועכשיו נפתחה. הגעגועים לבית הורים, ויחד עמם — קורטוב של רוגז־נשכח על החלוף, שעשו בי הורי.

חולם הייתי בהקיץ. מצייר הייתי לעצמו פגישות הורי בי: דמעות... נשיקות... חבוקים... התעלפות... שכנים... שכנות... מאמין הייתי, כילד פתי, שאמצא עוד את כלם בחיים. מאריך להם מלאך המות, עד שאשוב אליהם ואשלם לכלם נחומים בעד יגונם עלי. אם לא כן, הרי זה עָול נורא כלפי מעלה! אנשים טובים בוקעים עלי שמים בצעקותיהם, ולסוף ימותו בלא נחמה?

אבל בה במדה, שקרבתי לעיר מולדתי, נתקררו בי הגעגועים. מין רוח של נֵכָר נשבה עלי מכל אותם המקומות. לא! אין זה נכר, אלא מין רגש אחר, מעין הכָּרה ישנה, שגורמת צער. איני יודע, כיצד אטעים לך רגש זה. הוא דומה לחלום קשה של זקן מימי הַנֹּעַר.

העונה היתה דומה הרבה לעונה של עכשיו. הדרכים היו מקולקלים. הרפש גדול. יֵשב בעגלה והסתכל בבוץ הנוצץ כנגדך עד לבחילת נפש, וספור את פסיעות הסוסים: אחת... שתים... שלוש... נוח לך שתרד מן העגלה ותלך רגלי מִשְׁתַּכֵּעַ בעונה כזו.

וכך עשיתי. קרוב הייתי כבר לעיר מולדתי, רק הר אחד ואחר־כך עֵמק. שם מתחיל „בית־עלמין" של העיר. זה הוא הראשון, שנראה לך תמיד בכניסתך לכל עֲיָרה יהודית.

הסוסים התנהלו בכבדות, ואני עברתי אותם בדרך קצרה בשביל היחיד, שבין שדות האכרים. זכות יתרה חשבתי לעצמי להשתמש ברשויות יהודים, מאחר שהייתי לבוש עדין בגדי חַיָלוּת וכפתורים נוצצו מעלי.

כשהתחלתי יורד לעמק, נכנס בי רעיון לעשות את בית־הקברות קפנדריה, כדי לקצר את דרכי.

העגלה נשארה רחוק־רחוק מאחרי, ואני הלכתי פסיעות דקות לכַוֵן את צאתי מחצר בית הקברות אל ביאת העגלה, כדי שלא אצטרך להמתין לה.

בתוך מצבות הלכתי, קצתן — כהות, מוטות לארץ, כאילו שחות הן לשמוע שיחות שאול; קצתן לבנות וזקופות כנגד השמים. בתוך עולם אִלֵם באתי. קשה שתיקה זו של בית הקברות. שתיקה דובבת היא זו! לא לחנם אומרים, שהמתים דובבים בקבר. נדמה לי,

שהמצבות הללו מסתכלות עלי בעין רעה על שחללתי את המקום בכפתורי המבריקים.

קורא אני את הכתב שעל גבי הקברים בקושי; איני יודע, אם מפני ששכחתי קצת את הקריאה העברית, או מפני שכתב הקברים נקרא בקושי.

„פה נטמן.. הישר באדם.. עניו.. חסיד.. הר"ר שמחה... שו"ב..."

נזדעזעתי תחת מצבה זו מונח אחי טמון!

דמעות חפצתי להוריד, אלא שאינן נשמעות לי. קורא אני שוב, וכשאני מגיע לשבחיו: „עניו, חסיד" — אני מגמגם לעצמי. איזה רגש מר אני מרגיש במלים הללו, רגש דומה לקנאה וכעס.

נדמה לי, שהמצבה התנועעה... העפר הזדעזע... רעידה באויר... כאילו לוחשים לי באזני:

„מחילה"...

לא באזני — ב ל ב י שמעתי את המלה.

הבנתי, שנשמתו של אחי מבקשת „מחילה" על החלוף ודמעות פרצו מעיני. יראתי לקרא את הכתב של שאר המצבות, שמא אראה דבר שלא רציתי כלל לראות: אבא ואמא עלו במחשבה.—

כשנכנסתי לבית הורי הכרתים בקושי. הקמטים, שקועי לחייהם וכפיפות קומתם שנו אותם לגמרי. אבא הביט על כפתורי, הסיר את כובעו ועמד לפני כפוף בגלוי־ראש, אמא עמדה אצל התנור, והתחילה מדברת עם אבא בשפה בלולה — חציה זרגון, חציה לשון־הקדש:

„ודאי — מס! כלום חסר לי אלא זה!"

נכנס בי רוח שטות להתראות להם כזר.

— זקנים — אני מתחיל יהודית — פריסת שלום הבאתי לכם מבנכם שמואל!

מכיון ששמע אבא מלה יהודית — רץ לחלון, ונטל ידיו ברסיסים שעל השמשות, חזר אלי והושיט לי את ידו: „שלום עליכם, צעיר!"

יצאה אמא מתוך מחבואה ועמדה כנגדי.

אבא התחיל בתוך כך לחפש את משקפיו על השלחן מתוך שיחתו עמי:

— פריסת־שלום — אתה אומר? מבני? היכן ראית אותו?

— אימתי ראית אותו? — שאלה אמא בחרדה.

בודה אני בשבילם מקום ויום.

— מה שלומו? במלחמה היה? בריא הוא? לביתו אינו חושב לשוב?

הרבו עלי שאלות, ובתוך כך גחין אבא לאזני ושאל:

— וכיצד בענין... בענין דת?

קלפה נכנסה בי לצער את הזקנים האומללים. אל יחשוב לי השם־יתברך זאת לעון!

אמרתי להם:

— ודאי, אלו היה ר' שמחה שו"ב על מקומו, אפשר שהיה עומד בנסיון!

— מה?! המיר?!

אני שותק, הזקנים קבלו שתיקתי כהודאה, הורידו ראשם ושתקו גם הם.

שוב הוא פונה אלי:

— ערלית נשא? יש טפלי?

עמדתי בשתיקתי, הזקנה, שומע אני, והנה היא בוכה בדממה. נהפך עלי לבי, אבל הכבדתי את לבי ועמדתי בשתיקתי... אלא שהייתי מרגיש כעין בועה עולה וסותמת את גרוני — נתחזקתי ובלעתיה.

— אוי, אוי, רבונו של עולם, אבא שבשמים, רחום־צדיק! — בכתה אמי ונענעה בראשה, כמקבלת גזר דין וקובלת כאחד.

והזקן קם בתוך כך, זקנו רותת ובידו נענע נענוע של יאוש קר ויבש ואמר: „עֶט! ברוך דיין האמת!"

ובאותו רגע, שהוציא הזקן אולר מכיסו ורצה „לקרוע" הגיע לאזניו מן ההדר הסמוך קול מרוסס ורצוץ, קולו של זקן אחר — דַיָר, כנראה — קורא תהלים בנוסח הצובת וצורב:

„כִּי יוֹדֵעַ אֲדֹנָי דֶּרֶךְ צַדִּיקִים"...

נתעוררו בי זכרונות העבר, ונתרכך לבי.

התודעתי אליהם.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— ואף־על־פי־כן — חזר שמואל לספורו אחרי הפסקה של הרהורים — היה לבם מהסס. חוששים היו, שמא רמיתי אותם.

לא נח דעתם עד שהכניסוני לחופה עם רבקה שלי כדת משה וישראל.

עברו כשתי שנים אחר החתונה, התחילו, לא עליך, שני כואבות. כך דרכו של יהודי. מכיון שהוא נושא אשה ומוליד בנים, מתחיל הוא חש מיחושים.

מספרים בעיר, שבבית החולים העירוני יש חובשת מומחית לשִנַים ולכל מיני כאב יותר מדוקטור גמור.

נכנס אני לבית־החולים ושואל: החובשת היכן היא?

יצאה לקראתי אשה צעירה..

— מריוסה?!

— שמואל?!

נרתענו שנינו לאחור.

— היכן בעלך, מריוסה? — שאלתיה, אחר ששב אלי רוחי.

— ואתה, סמואל, נשאת אשה?

— הן.

— ואני עדין פנויה אני.

„זוהי נשמה טובה! כבר נפטרה מעולמה... יהי רצון, שיהי לה חלק טוב בגן־עדן!"

הפסיק הזקן מאמצע ספורו באנחה עמוקה, הצליף על בנו, שנשתקע בתנומה והתנודד לכאן ולכאן, הניע עליו בראש וקרא:

— כך־כך! היו ימים! היו חֲיָלים! עכשו נשתנה הכל! זמנים חדשים, בריות חדשות, חֲיָלים חדשים — עכשיו הרי הכל אינו אלא „כאילו"...

פֵּרוּשׁ הַמִּלּוֹת.

א.

אַבְרֵךְ — כנוי של חבה לצעיר. [אברך מָשִׁי — אברך חשוב ומעודן].

אַגַּב — (דרך אגב) — לפי-דרך.

אָדוּק — דָבוּק בדבר.

אוֹלָר — סכין קטן.

אַחֲרָאִי — מי שערב בדבר.

אַכְסַדְרָה — מסדרון.

אַכְסַנְיָה — בית מלון.

אִלְמָלֵא — לולא.

אָמִיד — בעל נכסים.

אֲמַתְלָא — פתחון-פה.

אַפְלוּלִית — בין סוף אור לתחלת חשך.

אִצְטַבָּא — מקום-מושב בנוי סביב לבית.

אַרְכֻּבָּה — בֶּרֶךְ.

אֲרָעִי — מקרי.

אֶשְׁתָּקַד — שנה שעברה.

ב.

בָּדִיחַ — עליז.

בּוּעָה — אבעבועה.

בַּטְנוּן — כלי זמר [בַּאסס].

בֵּינָתַיִם — בין-כך.

בַּכְיָן — בעל בכי.

(בָּלֹט) הַבְלֵט — להראות דבר יותר מתוך שאר דברים.

בַּלָּן — שַׁמָּשׁ בית המרחץ.

בֶּן-נֹחַ — כנוי לבן אומות העולם.

(בָּסֹם) מְבוּסָם, בָּסִים — שִׁכּוֹר במקצת.

(בְּעוֹד יוֹם), מִבְּעוֹד יוֹם — קדם שקיעת החמה.

בְּעַיִן — מצוי ומזומן (נראה לעין).

בָּר — שְׂדֵה מִרְעֶה.

(ברור) שְׁטָרֵי בֵּרוּרִין — כתבים, שמבררין זכותו של אדם על איזה קנין.

בָּרִי — ודאי.

בִּשְׁלָמָא — בשלום (רעכט וועגן...)

ג.

נָאוֹתָנוּת — גֵּאוּת.

(גַּב) עַל־גַּב — עַל, אצל.

גָּדוּשׁ — מָלֵא יותר מדי.

(גֶּדֶר) יצא מגדרו — עשה שלא כהרגלו.

גּוּזְמָא — הפרזה, יותר ממה שהוא באמת.

גּוּשׁ — דבר־ממשות.

גָּחַן — כפף קומתו.

גִּיּוּס — אסף חיל.

גִּלְגּוּלִים — טלטולים.

גִּמְגֵּם — עִלֵּג, דִּבֵּר בלשון לא ברורה.

גְּמִירָא — יָדוּעַ לַכֹּל.

גִּנָּה — בִּזָּה.

גְּנוּת — בזיון.

גָּנַח — א) האנח; ב) רקק דם.

גַּעֲרָן — מי שטבעו לגער תמיד.

גַּפְרוּרִים — (צינדהעלצכען).

גָּרִים — עשוי כעין הגרש; גרגרים גרגרים.

ד.

ד' אַמּוֹת — כנוי למקום צר, רשותו של אדם.

דּוּגְמָא — משל.

דִּיּוּק — פונקטליך.

דַּיְסָא — תבשיל של גרש.

דָּשׁ בְּדָבָר — הרגיל בדבר.

ה.

הָא — זה.

הַבְהֵב — דלוג, הלהב.

הַבְחָנָה — השגה, בינה להבדיל בין דבר לדבר.

הַבְלֵט — עיין „בלט".

הַבְלִיעַ (בשיחָה) — להסתיר דבר בין שאר דברים.

(הַגִּיעַ) הַגַּע בעצמך — שַׁוֵּה לְנֶגְדְּךָ.

הוֹאִיל — יען.

הוֹדָאָה — תודה.

הַזְמָנָה — קריאה להשתתף בדבר. (איינ־לאדונג).

הַטָּיָה־כְלַפֵּי־חֶסֶד — הטות לצד החסד.

הָלוּם — פאַססען.

הַסִּיחַ דַּעַת — השכיח מלב. — בהסח הדעת — פתאם, שאינו צפוי מראש.

הַסֵּס — פִּקְפֵּק, חשש בלבו.

הַסֵּק — 1) העלה, הוציא דבר מתוך דבר. 2) הבער אש בתנור.

הצעה — פאָרשלאַג.

הֲקָלָה — הָקֵל מן... ערלייכטערונג.

הִקְצָה — הִפְרֵשׁ, הִבְדֵּל.

הַרְהֵר — חשב מחשבות.

הַשְׁעָרָה — היפאָטעזע.

הַתְנָיָה (תנאי) — בעדינגונג מאַכען.

הִתְפַּקְּרוּת — הסרת עול דת, כפירה בעניני אמונה.

הַתְרָה — הזהר.

הַתְרֵם — דַבֵּר עזות.

ו.

וַי — הוי!

וַתֵּר — מָחֹל. — וִתֵּר על חלקו — מחל על חלקו

ז.

זָהַם — בָּחֹל, מאס.

זַהֲרוּרִים — ניצוצי קרנים של אורה.

(זָחַח) זְחוּחַ לֵב — בעל גאוה.

זַחֲלָן — מי שמכניע את עצמו לפני חברו.

זִיּוּף — מעשה רְמִיָּה.

זַעֲזַע — נענע, הרגז.

זָקוּק — קשור.

זָקַף חֵטְא על... כנגד... — כנוי לדבור בעזות.

זְרָדִין — ענפים, שבטים.

זָרִיז — חרוץ ומהיר.

ח.

חֲבָל! — צַר! (שאַדע!)

חַבָּשׁ — רופא חובש פצעים.

חֲגִיגִית — של-חג.

(חזק) — הַחֲזֵק טובה לפלוני — הכר תודה, דאַנקבאַר זיין.

חֲטִיבָה — כנוי לדבר חשוב.

חָטִיף — הנחטף לעבודת הצבא.

חַיֵּךְ — שָׂחוק שְׂחוק קל מתוך קורת רוח והנאה.

(חֶלְבּוֹנִי) הַנָּתִיב הֶחָלְבּוֹנִי — מילך-שטראַססע.

חֹמֶר — מאַטעריאַל.

חִנְגָּא — רִקוּד.

(חנן) הִתְחוֹנְנוּת — רגש של חנינה,

חַסְכָנוּת — קִימוץ וצמצום (בעניני ממונות וכדומה).

חֲרִיקָה — 1) חריקת שנים 2) חריקת חזיר (קניסטערן).

(חֲשַׁאי) בַּחֲשַׁאי — בשתיקה.

חַשְׁדָנוּת — פערדעכטונג.

ט.

(טוב) בְּטוּב — ברצון טוב, שלא באונס.

טַחַב — לחות, פייכטיגקייט.

טִיב — תכונה, קוואַליטעט.

(טוח), הַטֵּחַ דברים — דבר קשות כנגד אדם גדול.

טַמְטֵם — סָתוּם. (מטומטם = ערל לב).

טָפַח — הִכָּה.

טִפֵּחַ — גִּדֵּל, חִנֵּךְ.

(טפל) נִטְפַּל אל — נתחבר אל... נפנה ל...

טַפְלַיָא! — ילדים!

י.

יָהִיר — בעל גאוה.

(יחידות) בִּיחִידוּת — איינזאַם.

יִתּוּשׁ — מין זבוב.

כ.

כְּאִלּוּ — כמו, ווי=גלייך...

כִּבְיָכוֹל — כאילו אפשר לומר כך, — זאָ גענאַננטען.

(כבש) כָּבַשׁ פנים בקרקע — הִכְלִם, טמן פנים מבושה.

כַּוָּנָה — מחשבה, אבזיכט, אויפֿמערק=זאמקייט.

כֹּסֶף — תאוה, חֵשֶׁק.

כִּיסוֹן — כיס הבגד.

כְּלוּם — 1) מאומה 2) הֲכִי?

כְּלַפֵּי — כנגד.

כָּמוּס — טָמוּן, נעלם.

כְּפוּי־טוֹבָה — שוכח טובה שעשה לו רעו.

כַּפְרָנִי — בן כפר.

כִּפָּה, כִּפַּת הרקיע — חוג=שמים.

כְּרָךְ — עיר גדולה, קריה.

כֹּשֶׁר, שְׁעַת־הכשר — שעה מכֻוונת וראויה ל...

(כתר), קְשִׁירַת כְּתָרִים — הַלֵּל וְקִשֵּׁט.

ל.

לֹא־עָלֵינוּ — פתגם שגור בשעה שמזכירים איזו צרה, כלומר: „לא עלינו תפול צרה זו".

לַבְלָר — סופר, כַּתְבָן.

לְגִימָה — 1) מְלֹא פי הבליעה, 2) כנוי לזוללות.

לְהוֹצִיא (יצא, הוציא) -- אויס־שליעססענד.
לְוָאי (הלואי ולואי) — לוּא !
(לוּחֲשׁוֹת), נחלים לוחשות — גחלים בוערות.—
לַחֲלוּחִית — רטיבות.
לְכָאוֹרָה—כמדומה, בהשקפה ראשונה.
לְמִפְרֵעַ — מאחור לפנים. 1) קודם מעשה, מראש.
לָעַם — טחון בַּשִׁנַּיִם.

מ.

מְגֻנֶּה — מכוער, לא נאה.
מְדַמֶּה, כֹּחַ המדמה, דמיון — פאַנטאַזיע.
מוּטָל עָלַי — איך מוסס.
מוּמְחֶה — יַדְעָן, אומן לאותו דבר. (הִתְמַחָה—נעשה מומחה).
מוּמָר — משומד, מי שהמיר דתו.
מוֹנֶה (יָנָה) — מוכיח, מצער בדברים.
מַזָּגָן — העוסק במזיגת יין ומכירתו.
מֵיחוּשׁ — כְּאֵב.
(מלוא) בְּמִלּוּאוֹ — בשלמות.
מַלְמֵל — דבר בלשון לא ברורה, פטפט.
מלקות (לקה) — מכת־רצועה ושוט.
מַמָּשׁוּת — ווענזעהייט, מה שאפשר למשש ביד.
(מַסְבִּיר פָּנִים) פָּנִים מַסְבִּירוֹת — פנים מאירות, פנים של רצון.
מַסְקָנָא (הַסֵּק) — תוצאת הדבר.
מֵעֵין (עַיִן) — כמו.
(מפרע) ע' למפרע.
מִקְטֶרֶת — קנה שמעשנים בו טַבָּק.
מַשֶּׁהוּ (מה שהוא) — דבר מועט.
מִשְׁמָע, במשמע — אין זיננען ;
כְּמַשְׁמָעוֹ = אין איינפאַכען זיננען.
מִשְׁמַעַת — דיסציפּליענע.

נ.

נאֹד נָפוּחַ — כנוי לדבר ריק.
(נגע) הַגַּע בְּעַצְמְךָ — דענקע דיר.
נוֹסָח — מאָטיוו.
נוֹשְׁרוֹת — נופלות.
נְזִיפָה — גערה, פּארוואורף.
נוֹחַ — מוטב.
נִמּוּס — העפליכקייט.
נִמְנָה עָלָיו — נתחבר והסכים.
נַמְנֵם — הרדם, דרימעלן.
נִמּוּק — טעם, סבה, רעכטסגרונד.
נַפְנֵף — שווינגען.
נַקֵּר — פיקקען.
(נקש) הַקֵּשׁ— 1) דפק 2) דַּמֵּה.
נַרְתִּיק — 1) פּאטטעראל. 2) עפ״י אגדה יש לשמש נרתיק.
נָשׂוּי — בעל אשה, בעווייבטער.

ס.

סָבוּךְ — פערשטריקט.

סֵבֶר פָּנִים־יָפוֹת — צופריעדענהייט.

סְגֻלָּה — אייגענשאַפט.

סִגּוּפִים — עִנּוּיִים, פייניגונג.

סָבִין — 1) קלייע. 2) כנוי לדבר פחות ושפל.

סִיט — מדת החלל שבין הגודל לאצבע.

(סכן) הִסְתַּכֵּן — הִכָּנֵס בסכנה, גע־פאָהרדען.

סִכְסוּךְ — דין ודברים.

סָלַד — צוריקשפּרינגען, צוקקען.

סִלְסוּל — בעפאָרציגונג.

סֹלֶת — כנוי לחָשׁוּב ולמשובח.

סְמוּכִין — פערהעלטניססע.

סִמְטָא — מבוי או רחוב, שאחורי החצרות ־כלים אליו.

סֵמֶל — סימבאל.

סְמַרְטוּט — סחבות, לאפּפען.

סַנָּן — דורכזייען.

סָפַג — איינזויגען, איינגעהמען.

סַפָּק — ליעפעראַנט.

סַקְרָנוּת — נייגירדע.

סָרַב — מָאֵן, זיך וויינערן.

סַרְבָן — מי שטבעו לְסָרֵב.

סֵרוּגִין — איבערשפּרונגען.

סִרְחוֹן — 1) ריח רע. 2) חטא.

סְתַם — אונבעשטיממט.

ע.

עוֹנָה — זמן, שעה קבועה.

עוֹרֶק — גיד, נערוו.

עִטְרָן — טהעער

עֲמָמִי (בן־עם) — 1) פאָלקסטיהמ־ליכער. 2) עם הארץ, הדיוט.

עִפּוּשׁ — רקב, שיממעל.

עֲרִיסָה — 1) בצק, טייג; 2) ערש של ילד, וויעגע.

עַרְמוּמִית — קלוגהייט, שלויהייט

עַרְעוּר — טענה, איינוואנד.

פ.

פָּגוּם — פחיתה בדבר שָׁלֵם, פערדארבען 2) כנוי לפחיתה במשפחה.

פַּגְרָא—בטלה; **יומא דפגרא** — יום חֹפֶשׁ, חג.

פֵּהוּק — דאס גאָהנען.

פּוּנְדָּק — אכסניה, גאַסטהויז.

פֻּרְעָנוּת — אָסונות, אונגליק, שטראפע.

פָּזִיז — נמהר, פאַראיילינ.

פָּטוּר — 1) שולדלאָז. 2) מלת הקריאה לגמר דבר.

פִּטְרוֹן — הערר, בעשיטצער.

פִּכֵּחַ — ניכטערן.

פְּנִיָּה — כונה לשם הנאת עצמו.

פָּנוּי — 1) פרייער, 2) ניכט בעוויי־טער.

פִּסָּה (פִּסַּת יָד) — האַנדפלאַכע.

פָּסַק (מזונות) — בעשטימען, קִצב.

פַּעֲפֵּעַ — פליעסער מאַכען.

פִּצּוּי — פיוס, שאַדענענטזועטצונג.

פִּקּוּם — הַשֵּׂעָר שעל הפרי בשעת בשולו על העץ.

פִּקֵּחַ — חכם.

פָּקֹעַ — אַבשפּרינגען.

פִּקְפּוּק — ספק, אונענטשלאָסענהייט.

פְּרוּעַת־ראשׁ — גלוית ראש, בראש מגולה.

(פְּרָט) בִּפְרָט — אויסנאָהמליך.

פִּרְכּוּם — שמינקע.

פַּרַקְדָּן—השוכב על גבו ופניו למעלה.

(פְּרָקִים) לפרקים — מזמן לזמן.

פִּתְקָא — צעטטעל.

צ.

צַבָּאִי — איש צבא, העער־מאנן.

צָבוּעַ — 1) געפאַרבט. 2) כנוי לרמאי, מי שאין תוכו כברו.

צִבְיוֹן — תבנית רצויה.

צְבַת — מלקחים, צאַנגע.

צָדַע — שלאֶפע, הַצְדֵּעַ—שים יד לצדע, אות הכנעה לַחַיָל כשהוא פוגש את פקידו.

(צין) מְצֻוְיָן — מובדל בתכונתו.

צָלָב — 1) תלה, הענקען. 2) סמל שעושים הנוצרים באצבע על החזה.

(צלף) הַצְלֵף — לעשות תנועה ביד או בעין בקו עקום מלמטה למעלה או מלמעלה למטה.

צַלֶּקֶת — שראממע.

(צמצום) בְּצִמְצוּם — בדיוק, שלא בהרחבה, בדחק.

(צנן) הִצְטַנֵּן — התקרר.

צָנִיף — עטף, אומוויקעלן.

צְפוּפִים — ענגע.

צָפוּי לְאָסוֹן — מי שסכנה קרובה לבא עליו.

צְפִיעוֹת — גלל, קאטה.

צְרִיחָה — קול צוחה.

צְרִיף — פיה־שטאַל.

ק.

קַב — שם מִדָּה במדת הַיָּבֵשׁ. עשרה קבין — מספר שנאמר על דרך גוזמא. והכונה בו—הרבה־הרבה.

קָבָל — התאונן.

קָבַע — תמידי.

קָטַע — ברוכשטיק.

קְטָעִים, במקוטעים — בהפסקות.

קִיבָה, קֵבָה — מאַגען.

קִיחָה — לקיחה.

קִיתוֹן, קִתּוֹן — קרוג.

קִיתוֹן שֶׁל רוֹתְחִים... שׁל בוז — כנוי לדברי כעס וחרפות.

קַל דַּעַת — לייכטזיניניג.

קַל שֶׁבְּקַלִּים — לייכטזיניניגסטער.

קַלָּם! — מה"ק לשבח, בראַוואָ!

קִמְעָא — מעט.

קַנְתֵּר, לקנתר בדברים — להכעיס בדברים.

קַפֶּנְדְּרִיָא — קצור דרך; לעשותו קפנדריא,—לעבר בו כדי לקצר את הדרך.

קָרְטוֹב — משהו, עטוואס.

קְשִׁירַת כְּתָרִים — ספור שבחים.

קַתָּא — גריפף.

ר.

רַגְשָׁן — נח להתפעל.

רַוָּק — אונפערהייראַטעט.

רְחִישָׁה — דאַס קריעכען.

רִיסַּיִם — אויגענליעדען.

(רסום) מְרוּסָּם — צערשטאָססען.

רָפוּשׁ — של רפש.

רַפְרֵף — פרח מלמעלה נוגע ואינו נוגע.

רָקֹק — ירק, שפייען.

רְשׁוּת — בעזיטץ, רעכט.

(רתע) נִרְתָּע — רעד, חָרד.

ש.

שַׁבָּאִי — מוליך השבויים.

שָׁגוּר — רגיל.

שׁוּרָה — ארדנונג, געניטהע.

שַׁחְצָנוּת — רוהמזוכט.

שַׁחְקָן — לאַבענדער.

שָׁטִיר — חַיָּל המשמש בכלי נשק.

שְׁטוּת — דומהייט.

שִׁיּוּרִים — איבעררעסט.

(שיחה) בַּר־שִׂיחָה — געזעללשאַפטער.

שְׁלוּלִית — נחל מים שבימות החמה ייבש.

„שְׁלֹשִׁים" — ימי אבל שנוהגים אחר המת.

שֶׁמָּא — אולי.

שְׁמַד — טויפע.

שַׁמָּר — החַיָּל העומד מסביב למחנה הנלחמת.

שַׁמָּשׁ — משרת, בעדיענער.

שַׁמָּשִׁי — הגדוד שאינו משמש בכלי נשק.

שִׁמְשָׁה — פענסטערשייבע.

שִׁעְבּוּד — אונטערווערפונג.

שִׁעְמוּם — לאַנגווייליע.

(שעורין) לְשֵׁעוּרִין — טהיילווייז.

(שפע) בְּשֶׁפַע — מילד.

שַׁרְבֵּב — הושט.

שְׂרָד, בגדי שׂרד—בגדים שהחילים לובשים.

שֵׁרְתָנוּת — נטיה לשרת את התקיפים מתוך הכנעה וההבטלות.

ת.

(תאם) הַתְאִים — פאַססען.

תָּדִיר — תמיד.

תֵּאָבוֹן — אַפעטיט.

תֵּמָה! — וואונדערבאַר!

תַּכְסִים מלחמה — סטראַטעגיק.

תֵּכֶף — באַלד.

תְּכוּפִים — סמוכים, בלי הפסקות.

תַּכְשִׁיט — פוטצווערק.

תַּעֲלוּלִים — מוטווילע.

תָּפֵל — געשמאַקלאָז.

תְּרִים—1) פענסטער לאדען. 2) פאנצער,

תַּרְמִיל — ראַנצע.

תַּרְעוּמוֹת — פערדרוסס.